

KULTÚRA

ROČNÍK XI. – č. 13

DVOJTÝŽDENNÍK ZÁVISLÝ OD ETIKY

25. JÚNA 2008

Vydáva Factum bonum, s. r. o. • Šéfredaktor Teodor Križka • Redakcia: Sološnická 41, 841 05 Bratislava, Tel./fax: 654 12 388 • e-mail: redakcia@kultura-fb.sk • Cena 29 Sk

Európska integrácia začínala ekonomickými témami ako výroba uhlia a ocele. Odvtedy sa však posunula výrazne ďalej. Priniesla reality, akými sú spoločný trh, spoločná poľnohospodárska politika, jednotná mena, Schengen, spoločná zahraničná a bezpečnostná politika. Ľudia dnes v EÚ stále viac diskutujú o témach nemateriálnych, ako sú identita, hodnoty, kultúra, migrácia, európske občianstvo, vedomosti a uznávanie kvalifikácie, hranice Európy. Európa - to je viac než len ekonomický či obchodný priestor. Zjednotená Európa - to je spoločenstvo krajín a ich kultúr.

Chlieb potrebujeme každodenne, ale pre šťastie človeka to nestačí. Nikto rozumný sa nezamieňa do trhu, ani európskeho, aj keď je stabilný a solventný (a to je dobré a dôležité). Kým ekonomika - ako chlieb - predstavuje nevyhnutnosť, kultúra - ako hovorí americký básnik Thomas S. Eliot - predstavuje jednoducho to, čo robí život hodným žitia. Jestvujú stovky rôznych definícií kultúry. Podľa jedného z lexikónov, kultúra je „súhrn spoločnosťou prenáša-

JÁN FIGEL

Európa ako spoločenstvo kultúr

ných vzoriek správania, umenia, presvedčenia a viery, inštitúcií, a všetkých ďalších výtvorov ľudskej práce a myslenia“. Kultúru treba chápať ako duchovné a materiálne spojivá charakterizujúce spoločnosť. Je súborom všetkého, čím človek humanizuje svet od začiatku ľudských dejín. Z nej vyrastajú hodnoty, ktoré nás zjednocujú, a ich hierarchia. Z kultúry vychádza naše chápanie sveta a človeka a preto kultúra určuje charakter našich sociálnych, interpersonálnych vzťahov. Teológ, humanista a filozof, symbol slovenskej kultúrnosti Ladislav Hanus píše: „Cez kultúru lepšie poznáme človeka. Cez človeka lepšie poznáme kultúru. Človek a kultúra, to sú dve tváre jednej a tej istej skutočnosti.“ Podľa švajčiarskeho filozofa Denisa de Rougemonta, spolupracovníka Roberta Schumana, „kultúra vyžaduje paradoxný súlad: rozmanitosť musí byť princípom jednoty; prijímanie rozdielov je nevyhnutné nie pre delenie, ale pre ešte väčšie obohatenie kultúry.“

Znovu (a opätovne) sa potvrdzuje dôležitosť kultúry pre budúcnosť jednotlivcov i národov. Spoločná Európa vo svojej podstate bola kultúrnym projektom od začiatku.

(Pokračovanie na 5. strane)

Tak, a Írsko v ľudovom referende odmietlo Lisabonskú zmluvu. Prosť to škandál. Škandál takmer pre každého. Pre elity odtrhnuté od života vlastných národov je to škandál určite. Aký hriech: Íri nehlasovali tak, ako si to želali v Bruseli. No donedávna chudobný národ sa prejavil demokraticky, odkázal svoje jasné poslanstvo falošnej predstave určitých skupín, že demokratické nie je len to, čo si myslia ony.

Nehodnotím, či Lisabonská zmluva mohla určiť jasnejší charakter Európskej únie, či nie. Nezaoberám sa dohadom, či centralizovaná Európa by sa vedela ľahšie redukovať závislosť od USA, či naopak, bola by ešte silnejším partnerom v tandeme teroristického boja proti terorizmu. Chválim Írsko bez ohľadu na to, či dopad jeho skutku bude pozitívny, či nie. Chválim ho za principiálnosť, ktorá je v tomto

Škandál

TEODOR KRIŽKA

okamihu podstatnejšia než všetky kalkuly nafúkaných politických bábok. Chválim ho za to, že demokratické právo v tomto prípade zvíťazilo nad pyšnými želaniami kabinetných postáv a postavíček.

Ukázalo sa, že idea Európskej únie ako superštátu, ktorý ešte ani nevznikol a už si namýšľa, že má automatické právo na kompetencie aj bez súhlasu jediných, kto mu tie kompetencie môže postúpiť - národných štátov, je balón s trhlinami. Nadnárodné elity sa nepoučili ani po francúzskom fiasku, sofistickovane podviedli Francúzov, aby si zvolili súčasného prezidenta, a vec považovali za vyriešenú. Stačilo kozmeticky upraviť škandálóznu euroústavu a drzo ju podhodiť parlamentom ako školáčikom na schválenie za domácu úlohu. A čo na to "národné" parlamenty? Sami ste videli: s trasúcimi sa kolenami, ale poslušne plnili túto úlohu ako prváčikovi rannú rozcvičku.

Nepochybujem, že Íri teraz zažijú podobné cvičenie ako nedávno Francúzi. Dokonca ani nepochybujem, že v tomto "demokratickom" cvičení nakoniec podľahnú. Ale verím, že prirodzené zákonitosti si nájdu ventil opäť inde, možno i na Slovensku alebo v Česku, kde prezident vie pomerne racionálne zhodnotiť súčasné dianie vo svete.

Ktosi je netrepezlivý. Ktosi by veľmi chcel, aby už mohol neobmedzene búchať pästou do zeleného stola. Svedčí to o rastúcej arogancii mocenských elit, ktoré odmietajú rešpektovať historický stav, či jednoduchý fakt, že národný štát nie je nijaký prežitok, ako nie je prežitok normálna rodina, láska, morálne zákony, úcta k Tomu, ktorý nás prevyšuje. Že národný štát je stále suverén a iba on môže rozhodnúť, do akej miery a v mene čoho sa vzdá svojich práv. Darmo sa v Bruseli budú zriaďovať nikým nevolené inštitúty a inštitúcie s právomocami vyššími ako parlamenty, ktorých legitimita sa periodicky obnovuje vo voľbách.

(Pokračovanie na 2. strane)

www.kultura-fb.sk

Stanovisko pre časopis: CHRIST IN DER GEGENWART

Vážený pán šéfredaktor Johannes Röser, váš časopis „Christ in der Gegenwart“ uverejnil 1. 6. 2008 stanovisko skupinky ľudí zameraných proti Katolíckej cirkvi, v ktorom protestujú proti slúženiu zádušnej svätej omše arcibiskupom Mons. Jánom Sokolom dňa 18. apríla 2008 za nebohého kňaza a prezidenta Dr. Jozefa Tisu. Jeho iniciátorom bol okrem iných aj suspendovaný kňaz M. Kocúr a ide o antikatólicku kampaň, pre ktorú sa, žiaľ, prepožičal aj váš časopis.

My katolícki laici, združení v slovenských spoločenských organizáciách, protestujeme proti osočovaniu nášho významného cirkevného hodnostára. Nevieme, prečo sa má niekto pozastavovať nad celebrom z ádušnej svätej omše za zomrelého a zvlášť za osobu, ktorá sa stala obeťou komunistami a inými nepriateľmi slovenského národa a jeho štátnosti ovládanej justície v politickom procese v roku 1947. Sväté omše za Dr. J. Tisu sa slúžia po celom Slovensku a slúžia ich aj významné osobnosti, ktoré boli

prenasledované komunistickým režimom, ako napríklad kardinál Ján Chryzostom Korec, arcibiskup - metropolita Mons. Alojz Tkáč, Mons. Boris Travenec a mnohí ďalší biskupi a kňazi. Kto bol Dr. Jozef Tiso a aký postoj k nemu zaujímal nemecká nacistická diplomacia, objasňujú mnohé nemecké dokumenty, napr. aj nedávno vydané nemeckým občanom slovenského pôvodu L. Suškom pod názvom: „Das Deutsche Reich und die Slovakische Republik 1938 - 1945, Dokumente“ (Bratislava 2008). Pripisovať Tisovi zodpovednosť za deportácie Židov je účelová lož a neznalosť historických faktov. Dr. Jozef Tiso obetoval svoj život za vieru a národ, a preto Slováci i Katolícka cirkev si ho vážia a nikdy sa ho nevzdajú.

Žiadame vás týmto, aby ste pre objektivitu uverejnili aj náš list.

S pozdravom spoločenské organizácie:
Vospolnosť,
Spoločenstvo kresťanské Slovensko,
Spoločnosť Andreja Hlinku

Pogromy r. 1945 na Slovensku a r. 1946 v Poľsku

Mesačník „Střední Evropa“ (1988, č. 78, s. 88-9) uverejnil na túto tému od poľského autora (Ivo Cyprian Pogonovský) článok pod názvom „POGROM V KIELCÍCH - MÝTY A LEGENDY“. Obsahuje informácie z archívu NKVD. Pogonovský cituje iného autora - Checiňského, že „Stalin nariadil tajnej službe - NKVD, aby v Poľsku vytvorila nevojenskú teroristickú organizáciu (UB - Úrad bezpečnosti)“. Tá mala v náplni podobné úlohy ako Informačná služba. „Poľská inteligencia bojkotovala túto službu a bola vystavená všeobecnému pohrdaniu ako nástroj cudzieho zotročovania“ (Checiňski, s. 61).

Navzdory hlboko zakorenenému antisemitizmu vtedajšia NKVD „nemohla v Poľsku fungovať bez Žecidov. Židovskí funkcionári boli často zaraďovaní na tie najexponovanejšie miesta, a preto mohli byť ľahko obviňovaní zo všetkých zločinov vtedajšieho režimu“ (Checiňski).

Cieľom sovietskej stratégie, využívajúcej ľudí, najmä so zjavnými semitskými črtami ako najviditeľnejších exponentov sovietskeho režimu v Poľsku, bolo zároveň prezentovanie antikomunistických nálad v Poľsku ako prejav antisemitizmu. V roku 1945 boli vyššie miesta represívneho aparátu obsadené Židmi. Verejné vyhlásenie, prijaté na konferencii židovských členov Poľskej robotníckej strany (október 1945) konštatovalo, že v povojnovom Poľsku boli pre Židov vytvorené podmienky na realizáciu ich politických, spoločenských a národnostných aspirácií.

Netreba dodávať, že Židia, ani Poliaci podobných vyhláseniam neverili. Sionisti otvorene propagovali emigráciu do Palestíny.

Sovietskej politike na Blízkom východe išlo najmä o zásoby ropy, pretože sa začala pomaly realizovať studená vojna. Dnes je už všeobecne známe, že Sovietski hned po vojne začali systematicky využívať boj sionistov za vytvorenie židovského štátu Izrael. Im išlo o ich osobitné ciele - odstaviť západné mocnosti od vplyvu na Blízkom východe. Všetky historické pramene dnes udávajú fakt, že vyzbrojenie Židov umožňoval len ZSSR a ČSR. Izraelci - štátnici vždy prejavovali vďaka ČSR a Nemeckej spolkovej republike, že im pomohla vyzbrojiť a vycvičiť armádu - Haganu. Najmä v Poľsku sa Židom odporúčala emigrácia do Palestíny. Sovietski tvrdo usilovali, aby Briti stratili svoj mandát nad Palestínou a tak si upevnili svoju pozíciu na Blízkom východe. Kvôli tomuto strategickému cieľu Sovietski ani na chvíľu nezaváhali použiť násilné akcie, aby čo najväčšie množstvo Židov zo satelitných štátov prinútili k emigrácii do Palestíny a tak ich ako živú silu pripojili k boju o zriadenie štátu Izrael. Napriek veľkému politickému tlaku len tretina Židov zo sovietskej zóny emigrovala do Palestíny. Takmer dve tretiny emigrovali do Nemecka a USA. Sovietski sa však nevzdávali v tomto povojnovom procese popustiť zo svojho úsilia. Zintenzívňovanie emigrá-

cie sa rozhodli posilniť inscenáciou pogromov v strednej Európe.

Rok 1946 je rokom zvyšovania nepokojov. Sovietski zosnovali v Poľsku rad pogromov, vrátane v Kielciach. Dvojdnňové nepokoje pripravili aj v ČSR - v Bratislave a v Žiline. K týmto udalostiam došlo 2. a 3. augusta v čase zjazdu slovenských partizánov. Veľa židov bolo zranených a k tomu aj vyrabované byty. Len v samotnej Žiline bolo ťažko zranených 15 ľudí. Pokiaľ ide o Maďarsko, Sovietski používali tie isté metódy ako v ČSR.

Táto vlna mala svoju predchodkyňu v r. 1945. Prvá bola v Košiciach 2. mája 1945, po nich nasledovali Topoľčany (vtedy Veľké Topoľčany), a to 2. septembra, kde na Židov zaútočili uniformované vojenské a policajné jednotky. Tento stret trval 6 hodín. Zranených Židov bolo 49. Nepokoje sa rozšírili aj do okolitých obcí. Potom sa táto vlna preniesla aj do Chynorian, do Krásna nad Nitrou, do Nedanovic a inde.

Po pogromoch v ČSR a v Maďarsku sa nekonali nijaké politické procesy a v Poľsku podobne, okrem Kieliec, v júli 1946. Tie boli v médiách prezentované všetkými možnými spôsobmi, lebo Sovietski chceli dosiahnuť viac ako len emigráciu do Palestíny. Išlo im o to, aby Poliaci pred svetom prezentovali ako antisemitov. Takto si chceli upevniť v Poľsku moc a eliminovať sympatie k Poliakom.

Upravil ANTON SEMEŠ

(Dokončenie z 1. strany)

Ale nie, tu sa stále ktosi pokúša rozkazovať dažďu, vetru. Z národov sa vytvára obraz ovčích stád, ktoré treba pást' za hlasného brechtu všemúdrych a všemocných médií. Z dňa na deň silnejú pokusy nahovoriť ľudom, nech sa len oni venujú tomu, čomu rozumujú, a nech politiku pekne prenechajú vyvoleným.

Áno, azda sa dá silou vôle zadržat' aj dažď a vietor. Na chvíľu. Dočasu. I babylonská veža dosiahla úctyhodnú výšku. Ale čím vyššie poschodie, tým vyšší pád. Nielen príroda má svoju ekológiu, ale i duch. Nielen les, no i ľudská spoločnosť. Každé násilie, či už sa deje v rukavičkách, či so zbraňami (nech sa k nemu pristupuje s tým najušľachtilejším zámerom) sa vypomstí a neraz odtrhne ruky svojím vlastným podnecovateľom.

Eurokomisár Ján Figel' v úvodníku síce jemne, ale o to naliehavejšie poukazuje na fakt, že zmyslom ľudskej existencie nie je materiálne bla-

ho, ale ten hlavný výstup z ľudského pôsobenia - kultúra. Toto čarovné slovíčko, z ktorého nik nevymaže „kult“, čo ako by sa usiloval, nikoho nikam nepustí. Ak sa objektom kultu stane človek, je to takmer návod na samovraždu.

Škandál

Každý takýto pokus v dejinách stroskotal a žiaľ, zbytočne spotreboval priveľa ľudských síl.

Rád by som zachoval stoický pokoj pri pohľade na stav súčasného sveta. Ale keď vidím, koľko múdrych a celkom statočných hláv sa ešte statočnejšie strká do piesku podľa pštrosieho príkladu, nedá mi nezakričať do ticha: Spamätajte sa! Život nie je o plných nákupných vozíkoch a telenovelách, o tanečných šou, či o spálňach novodobých kurtizán. Život vôbec nie je to, čo predvádzajú tzv. úspešní a bohatí. Život je medzi rybármi na brehu Genezaretského jazera, ktorí zabudli vyplávať a na hladinu rozhodli siete, lebo ich oslovil niekto, kto ich nasýtil rybami večného života.

TEODOR KRÍŽKA

Kresba: Andrej Mišanek

Pokyny pre prispievateľov

Prosíme našich autorov, aby nám boli nápomocní a dodržiavali aspoň niekoľko nasledujúcich pokynov:

- Príspevky, ktoré ponúkate na uverejnenie, píšete na počítači vo formáte word bez akýchkoľvek grafických úprav (nepoužívajte rámčeky ani nijaké iné zvýraznenia textu). Ak chcete zvýrazniť odstavce, nepoužívajte medzerovník, ale tabulátor. Medzi slovami stláčajte medzerovník iba raz. Nedávajte medzi slová v zátvorkách a zátvorku medzeru. Nepoužívajte viac druhov písma.

- Príspevky posielajte výlučne v elektronickej podobe na e-mail redakcia@kultura-fb.sk ako prílohu e-mailu, nie vo formáte txt, alebo poštou na diskete, prípadne na cd nosiči na adresu redakcie Sološnická 41, 841 05 Bratislava.

- Ak posielate príspevky poštou, neposielajte ich doručene.

- Príspevky napísané na písacom stroji nám vôbec neposielajte. Redakcia nie je vybavená na prepis článkov do elektronickej podoby.

- Pri písaní článkov pamätajte na ilustračný materiál. Nezabudnite preto dodať redakcii potrebné kresby, snímky, dokumenty a pod.

- Ak posielate snímky v elektronickej podobe, musia mať pri dostatočnom rozmere hustotu bodov minimálne 300 dpi (radšej viac) a musia tvoriť prílohu e-mailu. V bežnom digitálnom fotoaparáte je hustota bodov nastavená len na 72 dpi. Snímky v nijakom prípade nevkladajte do textu. Snímky prevzaté z internetu nie sú vhodné na publikovanie v časopise.

V roku 1919 Maďarskom otriasla komunistická revolúcia a diktatúra proletariátu. Keďže medzi vládnymi činiteľmi komunistickej moci bolo mnoho židov (nevyvímajúc vodcu Bélu Kuna), následný „biely teror“ a horthyovský režim označil maďarské židovstvo za „agentúru svetového boľševizmu“, za hlavného stroju spoločenskej, národnej a štátnej katastrofy Maďarov po vojne. Z bývalých vlastencov, ktorí v období dualistickej monarchie podporovali hegemoniu Maďarov v Uhorsku, najviac sa asimilovali a patrili medzi aktívnych maďarizátorov, sa náhle stali nepriateľmi národa a najväčším strachom pre maďarskú spoločnosť. Preto v čase „bieleho teroru“ (1919-1920) popri komunistoch a socialistoch aj mnohí židia boli brutálne prenasledovaní, bez súdov fyzicky likvidovaní osobitnými vojenskými komandami priamo riadenými veliteľom národnej armády M. Horthy, ktorý počas celej svojej politickej kariéry (v rokoch 1920-1944 zastával najvyšší post regenta krajiny) zostal prívržencom antisemitskej ideológie.

V atmosfére plnej antisemitizmu, likvidácie liberalizmu, návratu k predvojnovým hodnotám maďarskej spoločnosti a posilnenia kresťanskonárodnej ideológie štátu sa v Maďarsku zrodil aj prvý antižidovský zákon v Európe prijatý roku 1920 (numerus clausus), ktorý bol inšpirovaný vládnucim antisemitizmom a povoloval len 6% židov študovať na maďarských univerzitách (z celkového počtu 7 600 000 obyvateľov Maďarska židovstvo tvorilo 473 000). Zákon bol zameraný na paralyzovanie liberálnych myšlienok v radoch židovskej inteligencie, na oslabovanie vplyvu a redukovanie pozícií židov v spoločenskej a duchovnej sfére maďarskej spoločnosti, v dôsledku čoho mnohí mladí židia odišli študovať na zahraničné univerzity a tým sa im otvorili nové perspektívy uplatnenia. Zostáva faktom, že diskriminácia židovského obyvateľstva a ideológia antisemitizmu sa stali nasledujúcich 25 rokov v Maďarsku trvalou súčasťou vládneho politického systému a horthyovského režimu.

Hoci židia v Maďarsku žili v atmosfére spoločenskej diskriminácie a narastajúcich protižidovských útokov, najmä zo strany krajnej pravice, viacerých rasových a fašistických organizácií, vzhľadom na ich silné hospodársko-spoločenské pozície v štáte a na mieru ich asimilácie s maďarskou spoločnosťou sa tieto protižidovské opatrenia do roku 1938 neprejavovali v dramatickej podobe. Ďalší vzťah voči židom významne ovplyvnili dva faktory. Od polovice 30. rokov rapidný vzrast mocenského faktora nacistického Nemecka v strednej Európe, ktorý sa prejavil najmä po anexii Rakúska a po mníchovských udalostiach a premieta sa aj väčším podielom Maďarska po boku Hitlera na agresívnej politike v regióne a v radikalizácii vnútorných pomerov podľa nacistického vzoru. V druhom prípade náhle zmeny hraníc v rokoch 1938-1941 medzi štátmi strednej Európy spôsobili značný príliv židov do Maďarska a to jednak zo štátov okupovaných Nemeckom alebo ním ovládaných a jednak, ktorí sa ocitli v maďarskom štáte v dôsledku okupácie územia časti Slovenska, Karpatskej Ukrajiny, Rumunska a Juhoslávie. V rámci zväčšeného Maďarska žilo v roku 1941 okolo 725 000 židov, ktorý fakt v maďarských vládných kruhoch ešte zvýšil antisemitské nálady a posilnil názor, že „cudzorodý židovský živel“ ohrozuje maďarskú spoločnosť, kultúru a hospodárstvo a treba ho radikálne riešiť.

V rokoch 1938-1941 Maďarsko

prijalo tri diskriminačné protižidovské zákony. Prvý (apríl 1938) mal obmedziť vplyv židov v tlači, oslabiť ich v hospodárskej, finančnej sfére a v slobodných povolaniach, pričom sa ich účasť limitovala 20-percentnou hranicou. Od novembra 1938 začal platiť aj na Maďarskom okupovanom území južného Slovenska, kde podľa maďarského sčítania obyvateľstva z decembra 1938 žilo okolo 80 000 židovských obyvateľov sústredených najmä v mestách, avšak väčšinu z nich tvorili utečenci z ohrozených susedných krajín (podľa predchádzajúcich čs. štatistických údajov na tomto teritóriu žilo okolo 26 000 židovských občanov). Jeho aplikácia mala za následok vyhnanie židov, ktorí tam nemali domovskú príslušnosť, nemohli sa preukázať trvalým pobytom a zákon revidoval a obmedzoval ich živnostenské a obchodné koncesie.

LADISLAV DEÁK

Osud maďarských židov v rokoch 1919 - 1945

Druhý protižidovský zákon (máj 1939) sa zdôvodňoval potrebou obmedziť podiel židovského obyvateľstva na hospodárskej činnosti krajiny z 20% na 6% v dôsledku nárastu počtu židov po okupácii časti Slovenska a Karpatskej Ukrajiny. Priamo sa vyslovila požiadavka, aby židovský kapitál bol nahradený kresťanským. Zákon pri stanovovaní, koho treba považovať za žida, vychádzal z rasového kritéria, čo malo za následok, že sa židovským emigrantom sťažila cesta k získaniu štátnej príslušnosti a nemohli ju získať ani po udelení domovského práva a po uzavretí zmiešaného manželstva. Tretí protižidovský zákon (koniec roka 1941) bol najkrutejší a jeho vzorom boli norimberské nacistické zákony z roku 1935. Náboženská charakteristika židov sa zmenila na rasovú. Za žida sa pokladal každý, kto mal dvoch starých rodičov židov (nezavisle od toho, či sa už narodil ako kresťan) alebo sa hlásil k židovskému vierovyznaniu. Zákon poslúžil na to, aby sa židovské obyvateľstvo aj po občiansko-právnej stránke vyčlenilo z maďarskej spoločnosti. Navyše diskriminoval aj ostatných občanov štátu, pretože každý musel dokazovať, že nemá židovský pôvod. O rok nato (september 1942) nadobudol účinnosť aj zákon, ktorý židom zamedzil predaj nehnuteľností a kupovanie majetkov. Prijatie protižidovských zákonov malo za následok, že vzrástol počet tých občanov, ktorí i keď sa sami nepokladali za židov, neboli organizovaní v žiadnej židovskej náboženskej komunite, prijaté zákony ich kvalifikovali ako židov. Tým automaticky vzrástla početnosť židovského obyvateľstva o ďalších 100 000, t. j. na vyše 820 000.

Od roku 1939 v Maďarsku platil tiež zákon o pracovnej povinnosti osôb, ktorí sa nehodili pre vojenskú službu, čo sa vzťahovalo predovšetkým na židovské obyvateľstvo. Vytvárali sa osobitné pracovné jednotky, ktoré boli nasadené na nútené práce najprv v Maďarsku, neskôr boli poslané aj do týla východného frontu a na územie okupovanej Juhoslávie a do Nemecka. Spočiatku ich tvorili mladšie židovské ročníky, ale postupne sa ich vek posúval stále vyššie až po 60 rok. Museli nosiť žlté pásky, podmienky v pracovných táboroch boli tak kruté, že len malé percento sa ich zachránilo.

Protižidovské zákony mali aj nepriaznivý psychologický dopad, pretože vo verejnosti rozduchávali antisemitskú psychózu. Židov obviňovali z hospodárskych ťažkostí štátu, z účasti na vojne a z rozmáhania sa čierneho trhu. Radikálna pravica neustále opakovala, že židovská otázka je národným problémom a ich vyradenie zo spoločenskej, hospodárskej a verejnej činnosti je nevyhnutnou podmienkou prosperity maďarského národa. Dožadovala sa, aby sa so židovským obyvateľstvom nakladalo podobne ako v Nemecku a pristúpilo sa k jeho deportácii.

Osobitnú kategóriu tvorili židia, ktorí pred rasovým prenasledovaním emigrovali do Maďarska alebo žili na územiach, ktoré v dôsledku okupácie teritória susedných štátov, sa dostali pod zvrchovanosť maďarského štátu. Aj napriek vzrastajúcemu antisemitizmu, verili, že v Maďarsku sa nestanú

núť smrti a vrátili sa do Maďarska. Hoci na protest viacerých osobností a cirkevných orgánov v Maďarsku ďalšie deportácie nepokračovali, správy o ich masovom vyvraždení otriasli maďarským židovstvom. Šok vyvolal samotný fakt, s akou krutosťou postupovali maďarské orgány počas deportácie a ako bezohľadne a neľudsky došlo k ich vyvraždeniu. Kým tento prvý krok „maďarského holocaustu“ sa udial mimo územia Maďarska, nasledujúce masové vraždenie židovského obyvateľstva sa stalo na Maďarskom okupovanom území Vojvodiny. Začiatkom roku 1942 v Novom Sade a v okolí osobitné oddiely maďarskej armády a žandárov pod zámienkou razie proti partizánom pripravili krvavý kúpeľ voči civilnému nemaďarskému obyvateľstvu. Celkový počet zavraždených osôb sa udáva 6 000 - 8 000, medzi ktorými bolo okolo 1 200 židov.

Približne rokmi 1941-1942 sa završila jedna etapa protižidovských diskriminačných opatrení, ktoré neboli prijaté pod nátlakom Nemecka, ale vyplývali z vnútornej politiky antidemokratického, antisemitského a antikomunistického režimu a mali za cieľ zásadne zredukovať účasť židov na spoločenskom a hospodárskom živote v štáte a vykonať „rasovú očistu“ národa. Súčasne však vytvárali predpoklady pre „konečné riešenie“ židovskej otázky ako celku. Zahraničopoliticky si Maďarsko posilnilo pozície medzi satelitnými štátmi Nemecka a M. Horthy si zvýšil dôveru u nacistických predstaviteľov, čo sa prejavilo najmä v podpore maďarských územných nárokov voči susedom. Jedine rapidný nárast počtu židov emigrantov v Maďarsku (cca 50 - 70 000) vyvolával problém a čoraz viac sa premietal aj do nemecko-maďarských vzťahov.

Napriek zhoršujúcej sa situácii židov v dôsledku prijatia protižidovských zákonov, židovské obyvateľstvo verilo, že sa zachráni a minie ho osud nemeckých židov a ním okupovaných krajín. Hoci sa predpokladalo, že nacisti s podporou radikálnej pravice budú vyvíjať nátlak na „konečné riešenie“ židovskej otázky, najvyššie maďarské vládne kruhy nesiahnu k totálnemu vyradeniu židovských odborníkov z vedúcich postov v hospodárskej, priemyselnej a bankovej sfére, pretože by to viedlo k ešte väčšej hospodárskej a politickej odkázanosti na Nemecko a k strate prestíže u anglosaských veľmocí, ktorú maďarská politika neustále mala pred očami. Navyše židia boli presvedčení, že vojenské spojenectvo Západu postupne nadobudne prevahu, čo predstavuje pozitívny prvok z hľadiska zachránení židov v Maďarsku. Napokon verili, že vytvorené historické putá medzi židmi a maďarským národom dávajú záruku, že v štáte im nehrozí fyzická likvidácia. Pokiaľ išlo o znepokojujúce faktory, treba spomenúť, že počas zavádzania protižidovských opatrení sa výrazne angažovali radikálne pravicové sily a skupiny zaťažené rasistickou ideológiou, ktoré svojou pronacistickou orientáciou a antisemitizmom, mali silné pozície vo vojsku a v zložkách ministerstva vnútra, čo sa konkrétne premieta v drastických a antihumaných praktikách v židovských pracovných táboroch, pri

deportáciách židov na Ukrajinu a pri masových vraždách v Novom Sade.

Hoci vláda M. Kállayho (marec 1942 - marec 1944) zmiernila protižidovský kurz, čím posilnila u židov nádej na záchranu pred deportáciami, celkový vývoj maďarsko-nemeckých vzťahov nebol uspokojivý. Od roku 1942 A. Hitler, podobne ako v iných štátoch nemeckej mocenskej sféry, naliehal na maďarskú vládu, aby prikročila k radikálnym opatreniam voči židom. Žiadal ich úplne vyradenie z hospodárskej činnosti v štáte, zbaviť ich majetku, nosiť na odeve žltú hviezdu na verejnosti a v spolupráci s nacistickými bezpečnostnými orgánmi prikrčiť k ich deportácii. Pozornosť Berlína sa sústreďovala na Maďarsko tým viac, že sa stalo útočiskom židov z okolitých štátov. V nacistických kruhoch vládol názor, že Maďarsko svojou politikou chráni židovských utečencov. Kállayho vláda síce prisľúbila stupňovať protižidovské opatrenia, avšak v snahe získať čas bránila sa radikálnym krokom. V priebehu roku 1943 sa celý problém ešte skomplikoval, keď v dôsledku vojenského neúspechu Nemecka na východnom fronte a akcií protihitlerovskej koalície na západe vzrástol strategický význam Maďarska v stredoeurópskom priestore, čo malo za následok, že v Berlíne viac než predtým spájali riešenie otázky židov v Maďarsku s mocenskými posilnením Nemecka v rámci satelitných štátov. Hitlerova nervozita sa zvýšila, keď sa množili hodnoverné informácie, podľa ktorých Kállayho vláda vyvíjala konkrétne kroky na odpuťanie sa od Nemecka a začala koketovať s orientáciou na anglosaské veľmoci. Súčasťou tejto koncepcie bolo aj odďaľovanie riešenia židovskej otázky, od ktorej maďarská politika očakávala obnovenie svojho renomé u západných veľmocí, kompenzovanie predchádzajúcej pronemeckej politiky a potvrdenie maďarského nároku na okupované územia, ktoré získalo od susedných štátov za mocenskej podpory nacistického Nemecka a fašistického Talianska. Hitler a jeho okolie maďarské úmysly kvalifikovali ako zradu a od septembra 1943 sa v Berlíne zaoberali rôznymi variantmi okupácie Maďarska, ktorej cieľom bolo za každú cenu udržať krajinu v nemeckej mocenskej sfére a podriať ju totálnym nacistickými záujmom vojny.

Keď nátlak na Budapešť nevedel k očakávanému efektu, v marci 1944 A. Hitler zavolať regenta M. Horthyho na rokovanie do Nemecka (18. - 19. 3. 1944) a oznámil mu, že nemecká armáda je pripravená vojensky okupovať Maďarsko. Regent sa nepostavil proti a svojím ďalším postupom okupáciu legalizoval. Kállayho vláda bola nahradená reprezentantom krajnej pravice D. Sztójajm (marec - august 1944), ktorý podobne vyhlásil, že obsadenie krajiny sa deje zákonnou cestou. Vojenská operácia bola vopred detailne pripravená a celý akt prebehol náhle a bez odporu.

Okupácia otvorila cestu aj ku „konečnému riešeniu“ židov v Maďarsku v zmysle nacistických prestáv. Zabehaná protižidovská nacistická mašinéria pod priamym riadením splnomocnencov SS a Gestapa vypracovala presný scenár deportácií židov, ktoré mali vykonať maďarské orgány ministerstva vnútra, žandárstva a administratívy. Pritom treba pripomenúť, že vzhľadom na blížiaci sa východný front, kde nacisti sústredili svoje vojenské sily, by A. Eichmann bez priamej pomoci Sztójajmho vlády a maďarských bezpečnostných orgánov sotva bol schopný v takom krátkom čase a tak rýchlo realizovať nacistický plán vyhubenia židovského obyvateľstva.

(Pokračovanie na 11. strane)

Prvou a najhlavnejšou úlohou každého nového štátneho zriadenia je integrovať do nových spoločenských pomerov čo najväčšiu časť svojich obyvateľov. Lebo podstatným nositeľom štátu, ktorý je najvyššou organizačnou formou spoločnosti, sú jeho obyvatelia. Hlavne od ich súhlasu závisí formovanie, udržiavanie, obrana a zveľiovanie štátu. Základné zákony demokratických štátov aj sankcionujú občanov ako jediný prameň štátnej moci. Ale aj v iných formách štátneho zriadenia držiteľia suverénnej moci nemôžu sa zaoberať bez výslovného alebo aspoň tichého súhlasu obyvateľstva. Filozofia a teológia sa od vekov zaoberali otázkou práva občanov na revolučnú vzburu, nevynímajúc ani extrémny prostriedok vraždy tyrana, to je predstaviteľ štátnej moci, ktorý či už pre svoju dokázanú totálnu neschopnosť, alebo pre hrubé zneužívanie moci proti všeobecnej dobru občanov a ich základným právam úplne stratil ich dôveru.

Najúčinným stmelovacím prvkom ľudských spoločenstiev bola vždy silná idea, ktorú jednotlivci prijali ako vysokú etickú hodnotu. Obyvatel'ov vtedy svetovej Rímskej ríše združovala idea rímskeho práva, ktoré zaručovalo spravodlivosť a pokoj (pax Romana). Podobne o tisíc rokov neskôr zakladateľ Uhorského kráľovstva sv. Štefan testamentárne kodifikoval ako základnú ideu svojho kráľovstva ústretovosť a úctu držiteľa moci k pluralite „jazykov“, teda etnických spoločenstiev, ktoré tvorili obyvateľstvo toho štátneho útvaru. Kým sa jeho nástupcovia držali tejto idey, Uhorské kráľovstvo sa vzrástalo, dokázalo prekonať aj najťažšie historické skúšky a násobilo rozsah svojho územia i počet obyvateľstva. Ale keď v priebehu 19. storočia držiteľia uhorskej štátnej moci sa spreneverili tejto základnej idei kráľovstva tým, že začali uprednostňovať jednu etnickú zložku a diskriminovať až po duchovnú genocídu ostatné etnické zložky, priviedlo to zákonito k úplnému rozpadu tisícročnej ríše. Podobných prípadov na potvrdenie tejto zásady nám hojne poskytujú dejiny v každej epoche a v najrozličnejších zemepisných končinách. Stačí si pripomenúť aj nedávny pokus vytvoriť štátne spoločenstvo na úplne vymyslenej, historickej nijake nepodloženej myšlienke nikdy neexistujúceho „československého národa“. Taký štát sa mohol vytvoriť a udržať jedine na cudzej vojenskej a politickej moci, či to už bolo Taliansko a Francúzsko a Anglicko po roku 1918, alebo Sovietske Rusko v období 1945 - 1989.

Prvá Slovenská republika vznikla síce vo veľmi krátkom čase pod vplyvom medzinárodnej politickej situácie, teda bez náležitej prípravy. Ale bola výsledkom vyše storočných snažení a bojov najlepších synov slovenského národa o uznanie jeho samostatnosti a jeho základných politických i ľudských práv, ktoré sa konkretizovali v požiadavke autonómie Slovenskej krajiny. Túto si vydobyli Slováci už v októbri 1938 a práve vďaka samostatnému smenu, ktorý si demokraticky zvolili, mohli 14. marca 1939 legálnou procedúrou vyhlásiť aj samostatný Slovenský štát.

Úloha a snaha budovať tento štát však ukladala slovenským politickým predstaviteľom až nepredstaviteľné problémy. Slovensko nemalo nijakú štátnu organizačnú štruktúru, navyše bol takmer absolútny nedostatok vedeckej a skúsenostnej prípravy ľudí na obsadenie štátnych funkcií všetkých stupňov. A hlavne chýbali tu akékoľvek finančné rezervy, lebo jediná Národná banka bola v Prahe a tú si hneď privlastnila Nemecká ríša. Nebola nijaká možnosť, ale ani nebolo vlastne čo deliť. Ak historik analyzuje túto východiskovú situáciu prvej Slovenskej republiky, nemôže ju charakterizovať ináč ako zúfalú. Nečudo teda, že tak v Prahe, ale najmä v Budpešti aj verejne a so škodoradostnou nádejou vyhlavovali prognózy typu „Ti biedni Slováci o dva-tri mesiace prídu nás na kolienach prosiť, aby sme ich zachránili od hladu.“

Mesiace však plynuli a Slováci nehľadali a sa nešli nikomu prosiť. Ba v krátkom čase dokázali usporiadať svoj štátny aj ekonomický život tak, že už po štrnástich mesiacoch ich slovenská koruna dostala názov „tatranský dolár“. Bola totiž podložená zlatom, darovaným státisícami chudobných občanov a občaniek. A túto zlatú hodnotu (0,0312 g rýdzeho zlata) si slovenská mena zachovala až do jesene

1944, čo vo vtedajšej Európe dokázalo iba Švajčiarsko. Aj toto je jedným z dôkazov, že prvá Slovenská republika si od počiatku získala značnú časť svojho obyvateľstva pre svoju štátnu ideu, ktorú jej ústavní zákonodarcia čerpali z vyše tisícročných tradícií etnogenézy národa, pri ktorého kolise stála idea samostatnej štátnosti a vlastnej kresťanskej cirkevnej organizácie. Postupným vývojom štátneho aparátu vtedajší slovenskí politici dosiahli to, čo prakticky všetky európske národy vtedy strácali alebo museli utúlavať: nevidaný rozmach národnej kultúry a vedy, úplnú slobodu náboženského života so všetkými jeho verejnými prejavmi, mohutný rast národného povedomia a lásky k národu a štátu a - nie na poslednom mieste - taký materiálny blahobyt, aký azda nikdy predtým slovenské obyvateľstvo nezažilo. Uprostred zúrivej víchrice druhej svetovej vojny s jej ničivými a často až neľudskými brutálnymi sprievodnými zjavmi, Slovenská republika predstavovala ostrov bezpečnosti, poriadku, pokoja a blahobytu.

Čo bolo príčinou tohto prekvapujúceho vývoja v mladom štáte?

MILAN S. ĎURICA

Integrácia spoločenského štátu v I. a II. SR

Tu možno celkom bezpečne odpovedať: Bola to plodná idea slovenskej národnej osobitosti opretá o vieru v Božiu spravodlivosť. Podľa starej ľudovej múdrosti „Pomáhaj si, človeče, a Pán Boh ti pomôže!“ vedúce osobnosti slovenského politického života, od štúrovcov až po Hlinku a Rázusa, už dlhé desaťročia bojovali na politickom kolbišti za základné práva svojho národa a robili to v duchu najstarších jeho tradícií, z ktorých sa vytvorila jeho národná identita. Tento ideový základ dával predstaviteľom novému štátu silu, prekonať začiatkové ťažkosti a tvrdou, inteligentnou prácou budovať, brániť a zveľadovať získanú samostatnosť až kým ju brutálna premoc vojnových záplavy nezničila.

Ako to bolo s mentálnou integráciou obyvateľstva prvej Slovenskej republiky?

Najzodpovednejší politickí činitelia si nerobili ilúzie o politickej orientácii občanov Slovenska. Keď v októbri 1938 sa predseda slovenskej vlády Dr. Jozef Tiso snažil presvedčiť nemeckého kancelára Adolfa Hitlera, aby neschválil pre Slovákov neprijateľné územné nároky Maďarska, Hitler sa ho spýtal, aký výsledok by sa mohol očakávať, keby nariadil plebiscit o budúcnosti Slovenska. Tiso, ktorý dobre poznal Slovensko z priamych kontaktov s obyvateľstvom všetkých krajov, odpovedal: „V takom plebiscite by sa asi jedna tretina vyslovila za Československo, ďalšia tretina za návrat k Maďarsku, a tiež asi jedna tretina za samostatnosť Slovenska.“

Bola to veľmi realistická diagnóza. Ale práve preto, počnúc už prvou vládou autonómnej Slovenskej krajiny, vedúci slovenskí politici cieľavedomo zamerali slovenské školstvo všetkých stupňov na objektívne historicky podloženú výchovu k poznaniu slovenských dejín a z toho poznania vyplývajúcu lásku k národu. Už v septembri 1939 slovenské školy dostali od ministerstva nové, slovenské osnovy najmä pre vyučovanie dejín a občianskej výchovy. Učiteľom hneď dali do rúk jednu z prvých moderných pedagogických príručiek, akou boli Slovenské dejiny od Františka Hrušovského. Takáto výučba a výchova za krátkych niekoľko rokov ovplyvnila postoj nielen mládeže, ale cez ňu aj mnohých rodín k pozitívnemu vnímaniu novej štátnosti. Práve z tých najmladších študentov sa v roku 1944-45 mnohí najhorlivejšie hlásili na obranu štátu, aj keď vedeli, že je to spojené s rizikom vlastného života. Podstatne rozšírené možnosti

pre absolventov odborných a vysokých škôl hneď sa zamestnať a uplatniť vo svojom odbore takisto prispeli k vnútornej národnej integrácii občanov Slovenska. Táto integrácia dosiahla taký stupeň - ťažko je odhadnúť percentuálny pomer, lebo vtedy sa nerobili prieskumy verejnej mienky - že dokázateľne ešte veľa rokov po uchvátení moci komunistickou stranou jej vedenie stále považovalo za jednu zo svojich hlavných úloh práve prevýchovu širokých vrstiev obyvateľstva, podľa nich nebezpečne zaťažených slovenským „buržoáznym nacionalizmom“. Na dosiahnutie tohto cieľa neváhali používať všetky možné prostriedky: od povinných školení, cez verejné zastrašovanie, až po teror mučenia v neľudských väzniciach, ktorý sa nezastavil ani pred najvyšším trestom smrti. Potvrzuje to aj fakt, že z prvých povojnových desaťtisícov slovenských utečencov a emigrantov drvivá väčšina zostala verná ideálu slovenskej samostatnosti a rozličné československé združenia a organizácie v exile len veľmi ťažko získavali - neraz iba za prítlačivých dolárov - niekoľko Slovákov za svojich členov, aby

reňom je vyše štyridsaťročná duchovná nesloboda s deformujúcim školením, v ktorej vyrástli aspoň dve generácie. A práve z tých generácií sa regrutovali a regrutujú poväčšine nositelia dnešnej politickej moci. Ich najhlbšia duchovná orientácia vychádza z dialektického materializmu, ktorému nekritické adoptovanie západného konzumného materializmu iba ponúklo tisíc nových možností implementovať jeho základné poučky na predtým ani nesnívaný osobný ošoh. Táto ideová zaťaženosť väčšiny zakladateľov nášho nového štátu sa očividne odrazila na jeho základoch.

Už predčasne a teda atypicky odhlasovaná Ústava ešte v rámci nezaniknutého predchádzajúceho štátu nesie viditeľné stopy tej zaťaženosť. Z nej pramenila a doposiaľ pramení až infantilná bojzavlosť priznať sa k hodnotám, ktoré vytvoril slovenský národ počas svojej prvej samostatnej republiky. Tak sa báli pomenovať legislatívny zbor historickým názvom Slovenský snem, za ktorý slovom i zbraňou bojovali slovenskí politickí vodcovia už v rokoch meruôsmych 19. storočia; namies-

politických subjektov až desaťnásobne prevýšila ich pomerný štandard v európskych štátoch. Na tom pravdepodobnejšie ktosi mal a ešte stále má konkrétny záujem. Lebo už starí Rimania sledovali zásadu „Rozdeľuj a panuj!“ Je celkom jasné, že päťmiliónové spoločenstvo, v ktorom sa zaregistruje vyše sto legálnych politických subjektov, takto rozcapatené sa zákonito stane predmetom ekonomickej, politickej, kultúrnej aj ideologickej nadvlády mocnejších. A táto atomizácia slovenskej spoločnosti, zdá sa, živejne pokračuje nielen bez citeľného odporu držiteľov moci, ale často s ich účinnou kolaboráciou. Takmer totalita masových komunikačných prostriedkov je dnes, až na maskujúce lacné triky v opačnom zmysle, podstatne zameraná proti duchovnému dedičstvu slovenského národa, proti jeho kresťanskej tradícii a proti jeho národnej štátnosti. V tomto smere sa takmer denne objavujú nové iniciatívy na športovom, na finančnom, na hospodárskom, na kultúrnom a vedeckom, na politickom, ba i na vojenskom poli. Mnohé z nich znamenajú tichý, ale účinný výpredaj suverenity Slovenskej republiky a veľmi nebezpečné tunelovanie tak materiálneho, ako aj duchovného pokladu slovenského národa.

Následky tohto vývinu, ako som už naznačil, nedávajú na seba čakať. Je preto najvyšší čas, aby všetci - opakujem, doslova všetci - ktorým záleží na zachovaní ich vlastnej národnej, kultúrnej i náboženskej identity nielen pre seba osobne, ale pre celý slovenský národ, intenzívne vyhľadávali cesty k duchovnej integrácii v tých najpodstatnejších záujmoch národa a štátu, a pri všetkej rozdielnosti náhľadov na sekundárne otázky, našli rozumný kompromis na vytvorenie spoločnej ideovej aj organizačnej platformy, ktorá bude môcť zmeniť smer doterajšieho neblahého vývinu a zachrániť aj pre budúce generácie aspoň to najpodstatnejšie a najvzácnejšie z historického dedičstva nášho národa. Kiež Pán Boh dá, aby sme to - opäť podľa spomenutej starej ľudovej múdrosti - s Božou pomocou aj dokázali!

Ešte slovo k integračným trendom. Keď sme si už prepáli jedinečnú historickú príležitosť zakotviť svoju štátnosť na najbezpečnejší základ medzinárodnej neutrality, neostávala nám iná reálna alternatíva, ako vstup do Európskej únie. Preto náš súhlas k nej musel byť úprimný, ale aj dôstojný. Mali sme vojsť do toho spoločenstva štátov nie plaziace sa na kolienach, ale na vlastných nohách a so vztyčenou hlavou vo vedomí, že sme dozretý európsky národ, celkom tak, ako iní kandidáti na vstup do Únie. Aj v tomto nám môže byť vzorom skúsenosť z prvej Slovenskej republiky. Všetky stredo-európske štáty vošli do Hitlerovej „novej Európy“ viac-menej dobrovoľne, ale i pod vojenským násilím. Ale malá Slovenská republika ako jediný z tých štátov si dokázala vyhraďať aj od Hitlera rešpekovanie svojho kresťanského národného i kultúrneho dedičstva a svojej nenarušiteľnej identity. Jozef Tiso už 18. marca 1939 odvážnym diplomatickým postojom dosiahol od Hitlera jeho záväzné slovo v tejto pre slovenský národ najpodstatnejšej veci a história potvrdila, že práve v tomto prípade aj nemecký diktátor výnimočne zachoval dané slovo.

Teda: vstup do Európskej únie bol bezpochyby aj našim štátnym záujmom. Ale je našim národným životným záujmom, aby sme sa tam správali ako štát, ktorý má svoju vlastnú duchovnú a kultúrnu tvár, vlastnú a neodňateľnú historickú tradíciu, pevne zakorenú v jeho vyše tisícročnému kresťanstvu. Na to sa pri vstupe Slovenskej republiky 1. mája 2004 takmer úplne zabudlo. Naši vtedajší vládni činitelia si nedokázali zmluvne zaistiť ani toľko národných záujmov, ako to dokázala nepomerne menšia Malta. Následky toho sa hneď prejavili a budú sa prejavovať ešte viac v blízkej budúcnosti. Aspoň čiastočná náprava tejto situácie je však v rukách nás, slovenských voličov. Ak sa na najbližších voľbách do Európskeho parlamentu zúčastní aspoň 80 percentná väčšina oprávnených voličov a títo si budú svedomito hlasovať za národne uvedomených, odborne pripravených, politicky skúsených a čestných kandidátov, ktorí potom budú reprezentovať nie mizivé zoskupenia, ale reálnu väčšinu občanov Slovenskej republiky, tak bude nádej, že dosiahnu aspoň to minimum možného na presadenie podstatných záujmov nášho národa a jeho štátu.

to vyše storočnej národnej hymny, za ktorú boli prenasledovaní a trpeli najlepší synovia národa počas dlhých desaťročí maďarizácie, prevzali ako symbol nového štátu starú časť československej hymny, ktorá ani obsahom, ani hudobnou kompozíciou nemá ani tieň dôstojnosti, akú vyžaduje symbol kultúrneho národa a štátu. Slovenskej národnej banke dali názov Národná banka Slovenska, aký mohla mať už aj za federácie ako regionálny celok s určitou autonómiou; po celom svete známej Československej obchodnej banke, ktorá bola vždy symbolom zaniknutej štátnosti, nedokázali zákonom uložiť zmenu toho provokatívneho názvu na území nového suverénneho štátu, ba nedokázali ju prinútiť ani k už v poslednom období federácie zákonom stanoveného rozdeľovníka v prvom slove jej pomenovania. Takýchto odrazov starej mentality bolo a je toľko, že by sme potrebovali príliš veľa času na ich vypočítanie. Spomniem iba najnovšie pohoršovanie sa nad našimi južnými susedmi, že si opäť, a to na moderných elektronických nosičoch rozširujú svoje irendentistické piesne. Mnohí z nás zabúdajú, že irendentizmus je podstatnou časťou maďarskej národnej idey, za ktorú sa žiaden poctivý Maďar nehanbí a nebojí sa ju aj verejne manifestovať. V tomto by sme sa mali skôr od nich učiť. V repertoáre slovenských národných piesní sme aj my mali na tučty krásnej hudobnej kompozície v sprievode nádherných textov. Ktosi mal záujem všetky tie piesne umlčať a vyhodit' z nášho hudobného pokladu. Prečo si my nevieme pripraviť podobný výber z toho najlepšieho, čo doposiaľ nestratilo a ani nikdy v budúcnosti nestratí svoju hodnotu? Iba zo strachu, že v tom poklade boli aj dve-tri extremistické odrhovačky jednej či dvoch horúcich hláv, ktoré už dávno upadli do zabudnutia? Keď sme ako študenti v zahraničí zaspievali našim kolegom v medzinárodnom prostredí napríklad „Slovensko moje, otčina moja, krásna si ako raj“, tak udivene počúvali a nechala v nich taký dojem, že sa pýtali, či je to naša národná hymna. Národ, ktorý si nezachováva s úctou a láskou svoje duchovné dedičstvo, ktorý si ho nechá cenzurovať a przniť jednotlivcami či skupinkami občanov, ktorých srdce bije kdesi za jeho hranicami alebo aj za ďalekými oceánmi, a tobôž ešte celkom cudzími komisármi, taký národ nemá záruku svojej budúcnosti.

Nemyslím, že by to bola iba intelektuálna obmedzenosť niektorých občanov, ktorá napríklad v počte zaregistrovaných

(Dokončenie z 1. strany)

Na úvod svojich memoárov Jean Monnet píše: „Nevytvárame alianciu štátov, ale zjednocujeme ľudí.“ To je náročnejšia ambícia, ale aj dôležitejšia a prínosnejšia pre charakter vzťahov medzi národmi. Je to citlivé zároveň, keďže sa týka identity, tradícií, histórie. Preto integrácia neznamená absorpciu alebo asimiláciu nových alebo menej početných národov väčším celkom, ale predovšetkým ich participáciu, ich účasť na báze rovnosti v tomto celku. Konrad Adenauer na adresu zjednocujúcej sa Európy sa v roku 1957 v Bruseli počas jednej z Grandes Conférences Catholiques vyslovil takto: „Európska integrácia by nemala byť zvieracou kazajkou pre národy Európy, ale mala by byť ich spoločnou oporou, spoločnou podporou pre zdravý, individuálny rozvoj každého z nich.“ Môžeme si všimnúť, že to nie je primárne ekonomický argument, ale skôr kultúrny.

Ako Európania zdieľame spoločné kultúrne dedičstvo, ktoré je výsledkom stáročí tvorivosti, migračných pohybov a výmen. 55% svetového turizmu smeruje do malej Európy aj kvôli tomuto atraktívnemu kultúrnemu dedičstvu celého ľudstva. Kultúra, etnická a náboženská rozmanitosť je našou charakteristikou, nie problémom. Inteligencia sa predsa tiež neprejavuje uniformitou, ale tvorbou rozmanitosti a originality. Táto rozmanitosť bola a je inšpirujúcou pre veľa krajín vo svete. Divadlá, koncertné siene, univerzity, katedrály, ale aj demokratické inštitúcie, právo národov a olympijské hnutie, sa z Európy rozšírili do celého sveta.

Originalita a úspech EÚ spočíva v jej schopnosti rešpektovať rôznorodú a poprepletanú históriu, jazyky a kultúru svojich členských štátov a zároveň presadzovať porozumenie a pravidlá, ktoré garantujú mier, stabilitu, prosperitu a solidaritu. Toto zjednotenie v rozmanitosti je viac než inokedy nevyhnutnosťou v globalizujúcom sa svete. Izolovaní a rozdelení v ňom neobstojíme.

Únia postupne rozširovala oblasti svojich politik - z pôvodných ekonomických na oblasti, ktoré sú skôr nemateriálneho charakteru ako napr. vzdelávanie, kultúra a občianska spoločnosť. Lisabonská zmluva, ktorá je v procese schvaľovania, prináša i spoluprácu v oblasti športu a turizmu.

Pred rokom, v máji 2007, uskutočnila Európska komisia v oblasti kultúrnej spolupráce vážny kvalitatívny posun vpred. Prijali sme Európsku agendu pre kultúru v globalizujúcom sa svete. Táto agenda obsahuje tri hlavné piliere:

(1) potvrdzuje kultúrnu rozmanitosť a potrebu medzikultúrneho dialógu; Kultúrna rozmanitosť je základnou charakteristikou a medzikultúrny dialóg, nie harmonizácia, je nástrojom pre vzťah rôznych kultúr.

(2) charakterizuje kultúru ako katalyzátor kreativity;

Kultúra nie je o konzume, ale o tvorivosti. Kultúra prospieva a prispieva aj ekonomicky, nie je položkou spotrebou.

(3) zvyrazňuje kultúru ako dôležitý prvok vonkajších vzťahov EÚ;

Európa ako spoločnosť kultúr je reálnym príspevkom a dôležitým príkladom pre spolužitie kultúr v XXI. storočí. Úcta ku kultúrnej rozmanitosti, ochrana a podpora malých a zraniteľných kultúr vo svete je vecou solidarity a globálnej zodpovednosti.

Týmto návrhom sa otvoril ďalší významný priestor na spoluprácu medzi členskými krajinami EÚ, ale aj s okolitým svetom. Po vyjadrení podpory zo strany odbornej verejnosti (Kultúrne fórum pre Európu v Lisabone v septembri) a Rady ministrov kultúry v novembri 2007 sme začali pracovať na implementácii tejto agendy.

Dialóg, ktorý je schopný objasniť rozmanitosť

Rád by som sa zamerlal predovšetkým na prvý pilier spomenutej agendy: na uznanie kultúrnej rozmanitosti Európy a podporu medzikultúrneho dialógu.

Európa ako spoločnosť kultúr

Nové výzvy a nové perspektívy

Kultúrna rozmanitosť je našim veľkým spoločným európskym bohatstvom. Bohatstvom, nie problémom, či treťou! Milan Kundera, spisovateľ českého pôvodu žijúci vo Francúzsku charakterizoval Európu ako maximálnu rozmanitosť na minimálnom priestore. Niektorí označujú rozlohou relatívne malú Európu za výbežok, polostrov rozsiahleho ázijskeho kontinentu.

Je faktom, že dnes žijeme v Európe, ktorá je pestršia ako kedýkoľvek predtým. Naše mestá, sídliská a obce sú mikrosvetmi rozmanitosti a odlišnosti. Európa sa čoraz viac stáva miestom stretávania rôznych jazykov, kultúr, náboženstiev. Stojíme pred výzvou poznať a prijať túto rozmanitosť. Prijať - to je viac ako iba tolerovať (lat. tolerare = znášať), to je viac ako pasívna, či trpená „existencia, žitie vedľa seba“. Zároveň však stretnutie kultúr znamená ich vzájomné ovplyvňovanie, miešanie, interakciu, konfrontáciu. A naopak, ako pripomína mexický spisovateľ Octavio Paz, civilizácia zomiera, ak je izolovaná. Kto sa uzatvára, začína sa izolovať. Deliacia čiara v dnešnom svete nie je medzi kultúrami, ani medzi civilizáciami. Ide cez, ide naprieč kultúrami a naprieč civilizáciami. Na jednej strane je otvorenosť a úcta k človeku, na druhej militantný fanatizmus. Jeho prvými obeťami sú otvorené hlavy a umiernené srdcia v rámci vlastnej komunity (viď predvojnový nacizmus v Nemecku, červený teror v Sovietskom Rusku a jeho satelitoch alebo v Kambodži počas vlády Červených kmérov, islamský terorizmus medzi šiitmi a sunitmi). Európa ako spoločnosť kultúr sa rodila práve cez odmietnutie revanšu a novej konfrontácie, cez zmiernenie a praktickú solidaritu. Rodila sa z hlbokých duchovných koreňov, čerpajúc inšpiráciu z bohatého kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva, ktoré do stredu úsilia stavia dôstojnosť ľudskej bytosti s jej nenarušiteľnými a neodňateľnými právami.

Európa ako spoločnosť kultúr - to je pestrá mozaika, kde každý kameňok zachováva svoju prirodzenú krásu a jedinečnosť. To nie je „mlyn“, kde je všetko rozomleté do jednej indiferentnej masy. Aj preto dnes máme v EÚ 23 úradných jazykov v troch abecedách. To nie je ba-bylon, to je naša rozmanitá Európa rešpektujúca svoju pluralitu kultúr. Zmätko a neporozumenie sú tam, kde si ľudia nechcú či nedokážu porozumieť, hoci trebárs používajú tú istú reč.

Práve najrozsiahlšie rozšírenie EÚ v r. 2004 bolo mnohými na Západe vnímané ako problém. Prichádzalo veľa nových, odlišných, neznámych alebo málo známych krajín. My sme tento proces vnímali ako znovuzjednotenie, kompletizáciu či europeizáciu dovtedajšieho spoločenstva. Ako budúci člen Komisie pri vypočutí v Európskom parlamente v septembri 2004 som navrhol, aby sme zorganizovali európsky rok dialógu medzi kultúrami. Uvedomoval som si potrebu reagovať na túto zmenu zloženia EÚ a z „problému rozšírenia“ urobiť pozitívny výzvu.

Zámerom Európskeho roku dialógu medzi kultúrami, ktorý práve prebieha, je napomáhať občanom i každému, kto v EÚ žije, stretať sa na základe vzájomnej úcty a rozvíjať aktívne občianstvo. Dialóg je znakom zrelosti, nie slabosti. Má svoj cieľ i svoje limity. Nemusíme súhlasiť, ale môžeme druhých lepšie chápať. Dialóg spája. Premosťuje priestor, kde slobodne a otvorene môžeme nielen existo-

vať vedľa seba s rozmanitými identitami, ale žiť spolu. Kresťanská kultúra, ktorá podstatným spôsobom ovplyvnila tvornosť Európy a Slovenska, v zhode s židovským presvedčením vychádza z toho, že na počiatku sveta bolo Slovo - Logos. A dia-logos znamená tvorivé stretnutie dvoch - slov, názorov, presvedčení, uhlov pohľadov, logík, osôb. Dialóg - to nie sú dva monológy. V dialógu môžeme byť viacerí, ale dialóg je pritom jeden. Preto je dialóg stavebným prvkom každej jednoty - v manželstve, v rodine, v spoločnosti, vo svete. Dialóg má byť každodennosťou a pravidlom, nie výnimočnou udalosťou, musí byť prejavom dôvery a úcty, nie ceremóniou. Iba takto chápaný a rozvíjaný postoj vedie k vyššej kultúre dialógu.

Európsky rok medzikultúrneho dialógu

Dialóg kultúr je potrebný na všetkých úrovniach: od európskej, cez národnú až po regionálnu a lokálnu úroveň. Európsky rok má poskytnúť občanom Únie inšpiráciu, aby neistota, obavy a niekedy i konfrontačný duch voči iným kultúram prerástli do záujmu a dialógu. Nemožno očakávať, že jedna európska iniciatíva radikálnym spôsobom zmení myslenie ľudí. Môžeme však túto tému otvoriť a iniciovať procesy, ktoré k zme-ne postupne povedú. Ako príklad takejto pozitívnej zmeny môže poslúžiť vzťah Nemecka a Francúzska, ktorý z odvekej rivality, ba nepriateľstva prerástol cez dialóg do tandemu a motora integračného procesu.

Tento rok je teda predovšetkým snahou o šírenie povedomia o dôležitosti kultúr a ich dialógu a povzbudením k novému pohľadom a k novým prístupom. Ide teda v prvom rade o komunikáciu. Centrálnu úlohu zohráva webová stránka www.dialogue2008.eu. Vybrali sme 15 osobností z oblasti kultúry, ktorí sú čestnými veľvyslancami európskeho roku. Sú medzi nimi napríklad Paulo Coelho, Jordi Savall, Agnieszka Holland, ale aj slovenský dirigent Jack M. Händler. Podobne sú zaangažované osobnosti aj na národnej úrovni. V rámci tzv. „Bruselských debát“ sa počas roka postupne uskutoční 7 stretnutí, zameraných na medzikultúrny dialóg a jeho súvislosť so vzdelávaním, umením, pracovným prostredím, náboženstvami, migráciou, jazykovou rôznorodosťou, médiami. Práve včera som sa

zúčastnil veľmi zaujímavej diskusie o medzináboženskom dialógu. Európska komisia podporila taktiež 7 tzv. vlajkových (reprezentačných) projektov, ktoré pokrývajú vždy viacero európskych krajín. Taktiež sa spolupodieľame na financovaní 27 národných projektov. Cieľom týchto projektov je priniesť medzikultúrny dialóg do bežného, každodenného života ľudí s osobitným dôrazom na účasť mladých. Snažíme sa dať priestor iniciatívam v oblasti hudby, tanca, umenia, mestskej kultúry, športu či dobrovoľníckej práce. Prostredníctvom podujatí a komunikácie podporujeme spoznávanie kultúr, náboženstiev, národov, odlišných životných štýlov. Chceme takto prispieť tak k prekonávaniu predsudkov a nedorozumení v jednotlivých krajinách i v rámci celej Európy. Tento rok dá členským štátom jedinečné príležitosti na výmenu pohľadov a skúseností na to, čo funguje dobre, ako i na to, čo sa neosvedčilo a kde sú problémy.

Komunitárne programy v oblasti vzdelávania, kultúry, mládeže i občianstva obsahujú medzikultúrny dialóg ako prioritnú tému. Je našou snahou, aby sa medzikultúrny dialóg postupne stal integračnou súčasťou rôznych ďalších politík napr. sociálnej, migračnej, zahraničnej a pod.

Rozvíjanie medzikultúrneho dialógu cez oblasti vzdelávania, kultúry a mládeže

Sebadôvera a sebaúcta súvisia s jasným vedomím vlastnej identity a sú základom pri stretávaní druhých kultúr. Identita je pozvaním k vzťahu, k začleneniu, ku kompatibiliti s druhými, so svetom. Poznanie kto som, odkiaľ prichádzam a kam smerujem je výrazom kultúrneho a historického vedomia.

Vzdelávanie je tu rozhodujúce a nezastupiteľné. Privádza nás k poznávaniu vlastnej i iných kultúr. Ale vzdelávanie nemá byť iba o odovzdávaní vedomostí. Poskytuje predovšetkým rámec na naše vlastné učenie sa žiť v pluralitnom kultúrnom (multikultúrnom) prostredí - rozvíjaním jazykových znalostí, umožnením mladým prehliť chápanie vlastnej kultúry, podporou otvorenosti voči iným, pestovaním sociálneho a občianskeho povedomia a zdokonaľovaním odborných schopností. Je potrebné, aby sa mladí ľudia učili rozvíjať svoje kultúrne ctenie a prejavy od útleho veku, aby boli schopní adaptovať sa na podmienky meniaceho sa sveta. Každý, i ten „najmenší“ člen spoločnosti od nej nielen prijíma, ale súčasne aj prispieva k jej bohatstvu a perspektíve.

Budúci týždeň v rámci Rady EÚ pre vzdelávanie, kultúru a mládež by mali ministri kultúry prijať kľúčový dokument o dôležitosti medzikultúrnych znalostí, ktorý umožní v tomto smere ďalšiu spoluprácu v oblasti kultúry, vzdelávania a mládeže.

To, ako naše vzdelávacie systémy zvládnu otázku diverzity, bude lakmusovým papierom kvality života jednotlivých spoločností. Kvalitné vzdelanie pre všetkých otvára dvere zamestnanosti a aktívnej účasti na spoločenskom a kultúrnom živote. Vzdelanie je najlepším

„ekvalizérom“ sociálneho postavenia a príležitostí. Dobrá školská politika je zároveň pilierom sociálnej politiky! Je predpokladom rozvoja tvorivosti a inovácií.

Rád by som tiež povzbudil mladých k väčšej medzinárodnej mobilite, aby mali možnosť priamo spoznávať bohatstvo európskych kultúr a jazykov. Mobilita napomáha skutočnej európskej integrácii, ale prispieva aj k vedomiu vlastnej identity a spolupatričnosti k vlastnej krajine. Teší ma, že najpopulárnejším programom Únie je Erasmus (takmer 2 mil. vysokoškolských študentov a učiteľov) a že mu rastie „mladší brat“ Erasmus Mundus pre študentov zo sveta. Kultúrnymi vyslancami v Európe sú tiež mladí dobrovoľníci. Dobrovoľníctvo, ktoré sa môže oprieť o program Mládež v akcii, je so svojimi hodnotami ako solidarita, zodpovednosť, samostatnosť, priateľstvo a pomoc iným príležitosťou formovať zodpovednú a solidárnu spoločnosť. Rozvoju a sprístupňovaniu kultúry napomáhajú aj ďalšie programy a iniciatívy. Napríklad, program Kultúra od r. 2000 podporil spolu 2300 prekladov literatúry, hlavne z a do menej používaných jazykov. Program pre audiovizíu Média iba v minulom roku spolufinancoval distribúciu vyše 300 európskych filmov. Pracujeme na digitalizácii kníh v európskych knižniciach. Do r. 2010 by malo byť takto sprístupnených 6 miliónov kníh.

Udržovanie dialógu v budúcnosti

Európsky rok medzikultúrneho dialógu umožnil túto dôležitú politickú tému otvoriť a predostrieť na stôl. Chceme však zdôrazniť, že cieľom Európskej komisie je vypracovať dlhodobú stratégiu do budúcnosti. Interkultúrny dialóg nemá byť iba jednorazovou kampaňou, ktorá sa skončí a odpláva so skončením roka do zabudnutia. Medzikultúrny dialóg nemá byť rokom alebo obdobím ale skôr trvalou charakteristikou Európy. Chceme, aby táto oblasť ostala v stálej pozornosti tak na európskej ako i na ostatných úrovniach politiky. Verejné inštitúcie sú zodpovedné za vytváranie otvoreného, priaznivého prostredia, kde sa všetky generácie a skupiny ľudí môžu primerane vyjadriť a aktívne zúčastňovať na živote spoločnosti.

Medzikultúrny dialóg však v žiadnom prípade nechce byť „miešaním všetkého so všetkým“. Určite nie je dôvod, aby sme niečo akceptovali iba preto, že je to „iné“. Konštruktívna kritickosť a racionálne posudzovanie, či je niečo dobré, alebo nie, je zameraním na pravdivosť. Keď sa totiž stretnú dve hlúposti a dohodnú sa, môže to viesť k tragédii. Preto pravda musí zostať cieľom úprimného hľadania a nášho spoločného záujmu. Lebo - ako vždy doteraz - pravda oslobodzuje.

Záver

Kultúra nie je luxusom, ale nevyhnutnosťou. Jej pravým poslaním i kritériom je úcta k ľudskej dôstojnosti. Toto je zároveň prvá hodnota, ktorá nás spája v slobodnej spoločnosti. Konštruktívny dialóg kultúr bude preto tiež spájať, utužovať a rozvíjať zjednotenú Európu, ktorá je domovom našej domoviny, vlastnou našej vlasti.

Z úcty k osobnosti jej zakladateľa by som rád zakončil slovami veľkého kancelára slobodného Nemecka, Konrada Adenauera: „...Ak sa majú veľké myšlienky o zjednotenej Európe uskutočniť, musia vychádzať z našich srdc. Niežby jednota Európy bola vecou emócií a sentimentu, ale iba pevné srdce, oddané veľkej úlohe, nám môže dať silu vykonať to, čo rozum spoznal ako správne.... Potom zvládneme veľké dielo zjednotenia, ktoré potrebuje každý z našich národov, ktoré potrebuje Európa a ktoré potrebuje celý svet.“

Prednesené na kolokviu organizovanom Nadáciou Konrada Adenauera
15. mája 2008

JÁN FIGEL
Člen Európskej komisie
pre vzdelávanie, odbornú prípravu,
kultúru a mládež

Básnik Ján Smrek, ktorého verše plné nehy a vitality milujem a ktorého som mala rada aj ako človeka, nazval svoje dvojvázkové pamäti Poézia moja láska.

Istotne by mi dovolil, aby som titul jeho memoárov parafrázovala ako svoje krédo: Poézia je moja láska. Neťahám. Poézia stála pri divadelnej kolíske budúcej herečky, keď jej na prijímacích skúškach v zápale recitovania skĺzla pančucha. Pre vzťah k poézii prijal kedysi dávno mladú herečku, „slečnu“ - ako ju oslovoval, za partnerku mág Ján Jammický. Poézia bola motiváciou našich programov s Klárou Havlíkovou, mojich stretávaní so študentmi v školách aj našich umeleckých cyklov s Ivanom Slimákom. Nech by však boli všetky tie vystúpenia, na ktorých som recitovala, akokoľvek príťažlivé a sály hoci bitkom nabité, nemohli ani zďaleka zasiahnuť toľký horizont svojho ušľachtilého pôsobenia, taký rozmerný ľudský priestor, ako poézia, ktorú mi pomáhali šíriť rozhlas a televízia. Tá predovšetkým.

To je dôvod, prečo musím mojej skromnej službe jej veličenstvu Poézii, pomocou kamier a mikrofónov, ale aj bez nich, venovať osobitnú časť v tejto knihe spomienok.

Nedeľná pohoda

Básne mali v slovenskej televízii svoje konštantné postavenie v pravidelných Nedeľných chvíľkach poézie. Prichádzali v najsledovanejšom čase - na hlavnom programe každú nedeľu hneď po večerných správach, o dvadsiatej hodine. Pomerne dlho sa relácia vysielala priamo, teda naživo. Neskôr na záznam TRC, ktorý sa - ako už vieme - nesmel strihať, takže pri každej chybičke sa pás vymazal a muselo sa ísť od začiatku.

Aj vďaka týmto úskaliám, ktoré nie každý bol ochotný znášať a prekonať, sa nemôžem na nedostatok príležitostí ponosovať.

Tie poetické „chvíľky“ netrvali len chvíľu, neboli až také krátke ako oveľa neskôr. Často sa natiahli aj na pätnásť-dvadsať minút. Tým však, že všetka pozornosť sa sústreďovala na recitátora, bez zbytočného režijného čarovania a vymýšľania scény (či iných pozornost' odvádžajúcich zbytočností), diváci ich so záujmom sledovali. A vďaka citlivému výberu, pozornej dramaturgii, nenásilnej réžii a výkonom hercov ľudia na ne doslova čakali. Nepochybne, že diváci s poeziou aj duchovne a kultúrne rástli.

Samozrejme, nebudem unavovať výpočet svojich vystúpení v tejto populárnej relácii. Pokúsím sa vybrať a spomenúť iba tie, z ktorých som si básne či prózu zaradila neskôr do svojho kmeňového recitačného repertoára.

Občas ma vedenie redakcie literárnodramatického vysielania požiadalo, aby som im sama navrhla básne, o ktoré som presvedčená, že by mala v televízii odznieť. Vyvinula sa tak pekná a užitočná spolupráca s vtedajším šéfredaktorom Dr. Daňom Michaellim, ktorý mal okolo seba kvalitný tím spolupracovníkov, takže predovšetkým ich zásluhou bol výber hier (z veľkej časti pre celoštátne, teda česko-slovenské vysielanie) i poézie na vysokej úrovni, uznávanej aj českými umelcami a širokým českým publikom.

Kým neboli slovenské ľudové balady nahrané aj na telerekordovací, teda TRC - záznam, od 20. apríla 1957 sme ich s Dr. Jánom Jammickým opakovane uvádzali v priamom televíznom vysielaní niekoľkokrát. Nevieť, ako to vtedy presne bolo, myslím si, že bratislavské chvíľky poézie nevysielali aj na českom televíznom okruhu, ale tým, že vedenie Českej televízie sledo-

valo všetko, čo ich mohlo na Slovensku osloviť, pozvali nás aj do pražského štúdia.

To sa stalo aj s našimi slovenskými baladami, ale aj s mojou Jeseninovou Baladou o dvadsiatich šiestich, ktorú som, napríklad, robila v Bratislave 30. marca 1958 a v Prahe 16. novembra toho istého roku. Podobne môj úryvok z predposlednej kapitoly Šolochovho Tichého Donu - v Bratislave 28. januára 1959, i s Dvanástimi Česi nás sledovali a nezabúdali. Takto som cestovala do Prahy aj po odvysielaní Gajdoša Filúza Ludmily Podjavorinskej v máji 1959, i s Dvanástimi Alexandra Bloka v roku 1960, s Jašíkovou poviedkou Mesiac na vode o rok neskôr. Dokonca sa stalo, že Bratislavu predbehli. Zrejme si ma všimli pri niektorom z mojich večerov poézie, predstavení s Klárikou, neviem. Napríklad poéziu mojej priateľky Kristy Bendovej som v pražskom štúdiu recitovala 7. mája 1962, kým v bratislavskej televízii až o desať rokov neskôr - 19. januára 1972.

Jedna z Nedeľných chvíľok poézie sa predsa len podstatne líšila od ostatných.

Bolo to krátko po premiére Bačovej ženy, keď ma jej režisér K. L. Zachar požiadala, aby som mu v STV zarecitovala básničku, ktorú má veľmi rád. Samozrejme, že som mu to s radosťou sľúbila. Lenže... Čím viac som si ju čítala, a ako mám vo zvyku, rukou prepisovala, tým menej ma oslovovala. A ja potrebujem mať k tomu, čo robím, bezprostredný citový vzťah. Bez toho a bez môjho osvedčeného spôsobu „učenia“ sa básne, že si ju čítam stále od začiatku do konca, a s čoraz väčším zápalom ju čítam a píšem, nikdy by nenašla cestu do môjho srdca a tobôž do hlavy. Bolo mi však jasné to, že sa mi nepatrí režisérovi, čo mi dal príležitosť zažiť také zázračné obdobie skúšok v krásnej úlohe Bačovej ženy, aj atmosféru jej predstavení, odmietnuť prosbu! Tak som si vymyslela sama na seba fintu.

Poprosila som syna Ľubka, aby mi básne prečítal mojim najdrahším detským hlasom na magnetofónový záznam. A tak som si potom milovaný hlas púšťala a s úľubou počúvala. Len jeho prostredníctvom som našla k tej básničke vrúcny vzťah. Takto správne naladená som ju predniesla v Nedeľnej chvíľke poézie. Vďaka svojmu synovi som potešila nielen pána režiséra, ale vraj aj televíznych divákov.

Dá sa povedať, že do tých čias, kým sa v televízii neprešlo na modernejší druh záznamu, som v Nedeľných chvíľkach poézie vystupovala veľmi často, dakedy i každý mesiac. Mnohí sa totiž živého vysielania i únavného TRC záznamu jednoducho báli. Po okupácii, 25. augusta 1968 som sa z tajného a sťahovavého štúdia prihovarila divákovi a na záver som im ako pohľadanie predniesla básničku Štefana Kréméryho Venovanie. A o niekoľko týždňov, 6. októbra, s tým istým zámerom v relácii Mladé obzory básne Stretnutie Martina Rázusa.

Normalizácia sa ešte len rozbiehala, nestihla ma ešte zasiahnuť. Pre môj vnútorný vývin za veľmi dôležitý považujem svoj výber z Jašíkovej poviedky Čas medených tvárí (31. júla 1971), pásmo z veršov Heleny Križanovej-Brindzovej Kolko len búrok (9. septembra 1972) a môj Medailónik - recitál, vyrobený v televízii 9. apríla 1974. To sa už normalizovalo veselo. Pri tomto recitáli by som sa aj preto na chvíľu zastavila.

Vtedajšia redaktorka Hilda Michalíková oslovila všetkých známych recitátorov a požiadala ich, aby si sami

zostavili svoj recitačný medailón v trvaní do dvadsiatich minút. Keď budú s prípravou hotoví, aby sa jej ohlásili.

Rozhodla som sa urobiť výber zo svojho repertoára na tému láska, vo všetkých jej prejavoch a podobách. Tú zápornú reprezentoval Herodiadin príhovor k Salome z drámy P. O. Hviezdoslava Herodes a Herodias. Pamätám si, že som recitál začínala jednou z našich najstarších ľudových balád, ktorá nás akoby mostom spájala s pradávnym, keď sa verilo, že ľudské slovo má silu premeniť človeka na rastlinu, zvieru či vtáčika. Dodnes sa táto balada spieva na Horehroní pri svadbách. Spevom jej dávnovej melódie som vstupovala do absolútne holého sivého priestoru, tak ako to mám rada: aby divák nič nerozptyľovalo a mohol sa pokojne a plne sústrediť na interpretovo

EVA KRISTINOVÁ

Poézia

tlmočenie textu. Už sa presne nepamätám, čo všetko v mojom výbere bolo, isto však viem, že tam bola aj ľubostná básne Kristy Bendovej a na záver krásna poviedka Margity Figuli Rebeka.

Zhodou okolností som bola prvá, čo sa so svojím výberom v televízii ohlásila. Ostatní dlho otáľali, alebo sa im do toho ani nechcelo. Prvá som teda aj išla s mojim medailónom do výroby. Režiroval ho Cyril Valšík, s ktorým sa mi veľmi dobre spolupracovalo už predtým, pripravoval so mnou niekoľko inscenácií i chvíľok poézie. Bolo celkom prirodzené, že s vysielaním sa čakalo, kým nebudú hotové medailóny ostatných recitátorov. Keďže sa však niektorí vôbec nepohnali, či skôr naopak, hriechneškalí, začali sa vysielateľ medailóniky vyhotovené. Okrem môjho. Ten kdesi ležal úhorom.

Keď som sa pani redaktorky spýtala na dôvod, odpovedala mi, že zatiaľ je najlepší ten môj, preto treba s vysielaním počkať, kým ma netromfne niektorý z tých, čo ešte len pôjdu do výroby. Hm.

Ďalšie programy mojich kolegov a kolegyn boli už filmované aj v exteriéroch, dokonca i v exkluzívnom prostredí, vyrábané oveľa náročnejšie a nepomerne nákladnejšie ako ten môj. Postupne šli do vysielania, len toho môjho neboráka televízia nie a nie zaradiť.

Keď som sa znovu skúsila opýtať, čo sa deje, zodpovední pracovníci sa vyhovarali na Jaroslava Hlinického, ktorý bol vtedy tuším námestníkom riaditeľa a zhodou okolností sa zdržiaval dlhší čas niekde v zahraničí, ak sa nemýlim vo Francúzsku. Keď sa vrátil, nabrala som odvahy a zavolala som mu. Bol prekvapený, lebo nikdy nijaký podobný pokyn nevydal a o nijakom ani netušil. Sľúbil mi, že sa na prípad pozrie a hneď mi dá vedieť, ako sa rozhodol. Svoj sľub dodržal a o tri týždne uzrel svetlo sveta - ako posledný z celého cyklu - i ten môj medailón. Napriek tomu, že ho vyrobili ako prvý.

Spomínam to už skôr ako malé spštenie môjho rozprávania o dlhej histórii poézie v slovenskom televíznom vysielaní. Najväčšiu radosť som však mala - už v tom pre mňa neprajnom období - vo chvíli, keď mi do vysielania zaradili výber z Knihy rozprávok básnika Milana Rúfusa, a to trojdielnym záznamom v dňoch 6. až 8.

novembra 1976 pod absolútne adekvátnym názvom Jasný plameň.

Keď už Rúfusa spomínam, musím sa ešte na chvíľočku vrátiť k zostavovaniu spomínaného medailónika. Vtedy som si zašla po rozmyšľaní za našim veľikánom majstrom Milanom Rúfusom.

Požiadala som ho o radu, o tip, čo by mi on odporúčal, aby v mojom programe zaznelo z jeho básní. Povedal mi, že práve odovzdal vydavateľstvu Mladé letá rukopis novej básnickej zbierky, ktorá je nielen poetickým prerozprávaním, ale i zamyslením sa nad mravným odkazom našej ľudovej rozprávky. Poradil mi, aby som si zašla za našou vzácnou a krehkou poetkou Mašenkou Haľamovou a pozrela si ten rukopis u nej.

Len čo som si kúsok z toho textu prečítala, rozplakala som sa od dojatia. Mašenka sa mi priznala, s úsmevom jej vlastným, že práve na túto moju reakciu čakala, lebo i ona od dojatia plakala nad krásou tejto Milanovej poézie. Možno aj vďaka tomuto nášmu súzvuku duší pristala na moju prosbu a celý text budúcej knihy mi do rána budúceho dňa požičala. Bolo jej jasné, že vzácny rukopis budem strážiť ako oko v hlave, aby sa mu nič nestalo.

Prišla som s rukopisom domov ako so svätou relikviou. A čítala som ho, slzila, odpisovala, plakala, až do bieleho rána. Bolo mi jasné, že nebudem schopná vybrať z tých básní iba jednu jedinu do svojho dvadsaťminútového recitálu, že z tejto zbierky ich musím vybrať čo najviac. A láskavo, po rúfusovsky pohľadit' ich krásou boľavé slovenské duše.

Od tých čias, kade som chodila, tam som rozprávala o tejto zázračnej knihe rozprávok, ktorú chystajú v Mladých letách.

Pri jednej práci v televízii som sa veľmi zblížila s redaktorkou oddelenia pre ľudovú kultúru, tuším tak akosi sa tá redakcia nazývala, nepamätám si už jej presný názov, vzdelanou a múdrou Dr. Oľgou Nagyovou. Keď počula moje nadšené rozprávanie o nových Rúfusových veršoch, a keď si ich potom aj prečítala, rozhodla sa, že nech by ju to stálo akúkoľvek námahu, zaradí básne z novej Milanovej knihy na tri pokračovania do vysielania, so mnou ako hlavnou recitátorkou, pričom partnera mi bude robiť Elo Romančík. Bola som šťastná, prešťastná.

Patri sa mi spomenúť aj melodrámu Eugena Suchoňa Kontemplácie, ktoré skomponoval na pamäť SNP pri jeho dvadsiatom výročí. Texty do nej vybral a súčasne sprvoto aj interpretoval Dr. Ján Jammický. Na klavíri ich od počiatku hrala Suchoňova kongeniálna interpretka Klára Havlíková. Ja som sa k nim dostala až postupne, trochu aj s komplikáciami. Nebol každý za mňa. A nebyť Klárikinho rezolútneho stanoviska, že keď to nesmiem robiť ja, čo som podľa jej mienky po Dr. Jammickom druhou ich najlepšou interpretkou, zrieka sa aj ona účasti v programe a miesto prenecháva inému klaviristovi. A to už zasa majster Suchoň nechcel pripustiť. Takže sme jeho Kontemplácie už v štúdiu novej budovy Slovenskej televízie v Mlynskej doline spolu nahrali. Réžiu mala Hilda Michalíková.

Spomínam si aj na Hviezdoslavovu Priadku, ktorú sme v réžii Heleny Čekovej urobili 31. októbra 1980. S touto pani režisérkou sme pripravili aj veľa iných krásnych prác, predovšetkým vzácny Proglas Konštantína Filozofa 2. novembra 1997 v biskupskoseminárnej knižnici v Nitre. A začiat-

kom júna 1998 recitál Vyznanie k mojím sedemdesiatim na staroslávnom Devíne.

Problém prednesu

Mala by som teraz podobne spomínať moje rozhlasové vystúpenia s poeziou, ale výpočet by bol istotne únavný, navyše čosi sme už povedali a čosi ešte spomeniem. S rozhlasom je však spojená iná súvislosť, a týka sa výsostne poézie, presnejšie jej prednesu.

Úprimne ma prekvapilo, keď rozhlas prejavil záujem o môj názor na recitáciu. Nie som azda neskromná, keď poviem, že som sa mohla kvalifikovane vyjadriť. Bolo to totiž vo februári 1968 a ja som už dlhé roky recitovala v oboch veľkých médiách, na javiskách i v koncertných sálach, medzi mládežou i na slávnostiach.

Svoje stanovisko som tlmočila rada, a pretože je nemenné, dovolím si ho zopakovať. Aj s rizikom, že niečo z neho som už v mojich návratoch spomenula.

Podľa mojej mienky majú interpretácia hudby a poézie veľa spoločného. Jeden i druhý interpret sa musí do diela ponoriť, nesmie ho nič obmedzovať, najmä nie - obrazne povedané - akési koleso na plávanie v podobe papiera, čo drží v ruke alebo má na notovom stojane. Hoci som často počúvala výhrady, že básne si netreba až natoľko osvojovať, že jej text treba len prečítať a názor nech si už urobí poslucháč sám, nikdy ma takéto hlas nepresvedčil.

Ako si má názor urobiť poslucháč, ak sa mu nezverím s tým, čo som v básni našla ja? Práve tým, že ho zaujme, čo som vo veršoch objavila ja, môžem ho k básni pripútať, môžem prebudiť jeho chuť prečítať si básne svojimi vlastnými očami.

Na základe určitého veku, životných skúseností, citového sveta, vnútorných daností vstúpi tým so mnou do vnútorného fiktívneho dialógu, bude sa pýtať, ako je možné, že som netlmočila to, čo v texte objavil on, čím ho básnik predovšetkým oslovil. Nazdávam sa, že tento môj postup diváka či poslucháča vnútorne motivuje a obohacuje, lebo nezostáva iba nezúčastneným konzumentom, ale sa stáva spolupracovníkom na vlastnom zveľaďovaní. Nadväzujem tým iba na odkaz svojich vynikajúcich pedagógov, ktorí tým, že sa pred nami vnútorne odhalili a podelili sa s nami o svoje literárne lásky, nás vlastným zápalom zapálili až natoľko, že sme s nevšedným záujmom hltali nielen povinnú literatúru, ktorá, ako počúvam, je študentskou morou. Nerecituje predsa preto, aby sme sa predvádzali, ale preto, aby sme sa snažili tým obohatiť ľudí, čo sami nemajú čas odhaľovať opony poznania a tým i duchovne rásť. Herec či recitátor, ako ja toto krásne a prepočetné povolanie vnímam, je iba akýmsi sprostredkovateľom medzi autorom diela a jeho vnímateľom, a zároveň niečím medzi učiteľom, lekárom i kňazom súčasne.

V tomto nazeraní ma utvrdzovali aj zahraniční kolegovia (Česi, Bulhari, Poliaci, Rusi, Francúzi, Nemci či Maďari), ktorí mi vždy gratulovali s tým, že i keď textu nerozumeli, oslovovalo ich moje zaujatie a zápal, čo im pomáhalo básne vnútorne precítiť a pochopiť jej hlbší zmysel.

Za všetky tie svoje inonárodné stretnutia spomeniem verejnú rozhlasovú nahrávku v Békešskej Čabe 21. apríla 1976. Najprv každú básne v maďarskom preklade prečítal špičkový maďarský recitátor, a po ňom sme išli v jej originálnom znení my. Môj prednes Mihálikovej Kroniky sa tam stretol s veľkým ohlasom. Maďarský recitátor sa mi priznal, že len teraz, na-

priek tomu, že predsa čítal jej preklad, tú báseň pochopil v celej jej zázračnej hĺbke. Pre veľký úspech sa tam táto verejná nahrávka opakovala ešte raz 16. januára 1978.

O siedmej ráno 21. augusta 1968 som sa prostredníctvom rozhlasového vysielania prihlásila na znak protestu proti obsadeniu našej vlasti vojskami Varšavskej zmluvy a únosu Alexandra Dubčeka k nemu, do jeho strany. Keď mi neskôr priniesli prihlášku, už som ju samozrejme nepodpísala.

O niečo neskôr, 23. februára 1969, zrejme po masovom ohlase vo verejnosti na moju účasť i vystúpenie pri príležitosti 100. výročia úmrtia Konštantína Cyrila v Ríme, rozhlas vysielal verejnú nahrávku môjho recitálu. Potom 5. marca priniesli môj rozhovor

ktoré sa voči iným národom naopak prijímali kladne.

Naše cesty sa začali rozchádzať. A pokračoval stav, aký bol aj pred rokom 1989...

Intergenerácia

Jednotlivé malé celky tejto kapitoly, ktorá sa volá Poézia, nedokážem chronologicky zoradiť, lebo sa to ani nedá. Moje aktivity sa prelínali, žili vedľa seba súbežne a v zhode, vzďaľovali sa a znova vracali do života. Takže prepáčte, ak sa zasa vrátíme o pár desaťročí späť.

V polovici nádejných šesťdesiatych rokov, keď každý z nás cítil závan nových čias, rozhodli sme sa my, medzigenerační, v tom čase ani príslušníci staršej umeleckej generácie, ani

chajúcej Redute, v spolupráci s Miesňaným zborom bratislavských učiteľov pod vedením obetavého dirigenta Jozefa Potočára. Tu na záver koncertu prvý raz po dlhých rokoch zaznela zakázaná slovenská hymnická pieseň Kto za pravdu horí. Ostatné, rovnako zabudnuté či zabúdané piesne prijala vrchnosť bez výhrad, ale okolo tej záverečnej sa rokovalo až na Ústrednom výbore KSS. Tu nakoniec rozhodli, že sa na tie inkriminované Spevy zašlej slávy treba pozrieť osobne a zblízka. Na programe špeciálne uvádzanom len pre nich. Zatiaľ ho však chceli vidieť bez zmien, taký, aký je inokedy - problematický a spochybný.

Potom to prišlo. Presne, ako to raz napísal Oscar Wilde: „Predstavenie bolo úspechom, publikum katastrofou.“ Celá veľká sála Reduty, až na posledné tri rady, ktoré zaplnili príslušníci armády, bola obsadená stranickými funkcionármi. Bolo to desné. Vari ešte nikdy v dejinách Slovenska sa na jednom umeleckom večere nezúčastnilo toľko kapustných hláv. To bol totiž náš prvý a najsilnejší pocit, keď sme sa pozreli do sály. Jedni, ktorí vôbec vnímali, čo sa im na pódiu ponúka, boli tie tri rady nahnaných vojačikov. A tí poväčšine nebývali dobrým obecnstvom. V tomto prípade sme sa ich však chytili ako topiaci stebielka slamy a vystupovali sme iba pre nich.

Stranícki funkcionári tupo čakali na pokyn zhora, aby sa dozvedeli, čo si majú myslieť. Ten pokyn však neprichádzal. Tak tam teda nerozhodne sedeli, nevnímajúci, a preto ani nechápajúci. Vari aj tá kapusta na poli by bola vnímavejšia. V strede prvého radu sedel človek, čo sa tichučko usmieval. Ja ako nestranička som vôbec netušila, o koho ide.

Blížilo sa finále. Zaznelo Kto za pravdu horí. A ten jediný usmievajúc sa divák pomaličky vstal a pridával sa svojim spevom k nám. Konečne impulz. A v tej chvíli všetka tá kapusta vyskočila zo svojich vysedených teplých miest ako jeden muž. A nadšeným hromovým hlasom dospievala tú zakázanú nádhernú pieseň.

A potom sálou zaburácal dlhý a nadšený potlesk, ktorý sa po chvíli zmenil na skandovaný aplauz. Poriadna facka.

Ten usmiaty človek, čo sa nám potom prišiel aj poďakovať, bol Alexander Dubček. Ľudský, prirodzený.

Toto moje prvé stretnutie s ním ma presvedčilo o jeho nefalšovanej úprimnosti. Jemu sa jednoducho nedalo neveriť. Len jeho zásluhou naše Spevy dostali definitívne zelenú. Nik viac si o nich nedovolil pochybovať. A slávnostná Reduta na každom koncerte bola preplnená.

Ďalším profilovým programom Intergenerácie bolo uvedenie Otvorenej kroniky dňa 18. decembra 1967, ktorej scenárom, režisérom i predstaviteľom Vlada Clementisa bol Juraj Sarvaš. Po jej premiére v budove Divadla Pavla Országha Hviezdoslava som sa po druhý raz stretla s Alexandrom Dubčekom. Bolo to v librese Domu ZČSSP, kde sa už okolo neho zvrátili rôzni vrchivosti, a on si prišiel sadnúť k nám so slovami: - Idem medzi svojich. Tretím našim vystúpením bolo nezabudnuteľné Bradlo 1968. Oficiálne nás oslovili, aby sme 5. mája prispeli do slávnostného programu. Veľmi nás to potešilo.

Okolie mohly a protihľý vršok neboli ešte také zarastené ako dnes. Bolo preto vidieť, ako hore brehom prúdila zástupa ľudí. Svoj pocit z tej scenérie som vyslovila už na začiatku, ale znova sa mi vnucuje: akoby potoky a riečky ľudí a zástav tiekli zdola nahor, k svojmu prameňu. Scenéria a ovzdušie, ktoré povznáša du-

cha. Toľké nadšenie a obetavosť sme mali šťastie prežiť len v tú zázračnú jar roka 1968.

Národ sa zobudil a jeho odhodlanie vytrysklo ako gejzír. Pred týmto stodvadsaťtisícovým zhromaždením čitateľov nášho bohatera generála Dr. Milana Rastislava Štefánika som mala aj ja tú česť predniesť báseň Martina Rázusa Hörne pramene.

Večná škoda, že ten náš zdvih nemohol stúpať ďalej. Inak by sa bolo vyvíjalo aj slovenské národné povedomie, zrazené na kolená v noci 21. augusta 1968.

Po tomto krutom zásahu vojsk Varšavskej zmluvy sa Intergenerácia ešte snažila pokračovať menšími programami, ku ktorým rátam i ten náš štvrtý. Stalo sa ním scénické uvedenie Smrekovej poémy Básnik a žena. Malo však dávnejšiu genézu.

Viac ako desaťročie predtým, ešte 24. marca roku 1958 počas Mesiacu knihy sa Spoločnosť priateľov krásnych kníh rozhodla k 25. výročiu svojho vzniku a svojej mimoriadne populárnej edície uviesť tento Smrekov evergreen. Oslovili môjho kolegu a veľmi dobrého recitátora Ľuba Ozábala, aby si vybral partnerku. Šlo o jediné, uzavreté a nehonované vystúpenie. Veľmi som sa potešila, že si vybral práve mňa a s vervou sme sa pustili do prípravy programu. Stretol sa s veľkým úspechom. Sám majster Ján Smrek mi do knižky napísal povzbudivé venovanie. Tým však, že ani Ľudo, ani ja sme neboli nijakí manažéri, ostalo pri tom jednom jedinom vystúpení.

Po rokoch mi napísali z Kultúrneho domu v Nitre, že si s obdivom spomínajú na naše dávne vystúpenie a srdečne ma pozývajú v Mesiaci knihy medzi nich a práve s poémou Básnik a žena. Nechávejú na mňa, koho si vyberiem za partnera. Samozrejme som najprv oslovila Ľuda Ozábala. On sa už necítil na taký nervák, musela som hľadať ďalej. Nikto však nebol ochotný naštudovať dielo na jeden večer. Okrem jediného - Juraja Sarvaša. Bolo to veľké šťastie. Juraj bol aj veľmi zdatným organizátorom, takže nezostalo iba pri tom sólovom vystúpení v Nitre 25. marca 1970, ale pribudli i ďalšie mestá a miesta, vrátane Zrkadlovej siene Primaciálneho paláca v Bratislave. Dovedna ich za tie roky bola poriadna kôpka, a boli to pekné stretnutia nielen s mladými, ktorí so záujmom počúvali, ako môžu ľudia spolu pekne hovoriť, ale i so seniormi, čo si touto poémou radi pripomenuli svoje roky mladosti.

Recitály, divadielka, šansóny...

Popri večerných koncertoch s klavírnou umelkyňou Klárou Havlíkovou som mala aj veľa samostatných recitačných vystúpení a besied. Zväčša v Bratislave a okolí. Spomeniem len pár, ktoré sa čímsi odlišili.

O Vydavateľstve krásnej literatúry, ktoré mi túto cestu otvorilo, som hovorila na inom mieste. Mickiewiczovho Konráda Wallenröda (okrem toho, že 22. októbra 1955 zohral v mojom umeleckom živote významnú úlohu) spomeniem ešte raz, z celkom iného dôvodu.

Keď usporiadatelia prijali môj návrh predniesť vyše polhodinový výber z tohto diela, nastúpila som po úvodných prejavoch a hudbe tradične v čiernych koncertných šatách na pódium. Sála bola obsadená do posledného miesta slávnostne odetým obecnstvom. Iba v druhom rade v strede, priamo oproti mne sedel človek, ktorý medzi ostatných akosi nepatril. Len čo som začala hovoriť, divokos sa rozkašľal. A nie a nie prestať. Nebolo to pre mňa ľahké. Veď nielen surovo rušil mňa, ale vyrušoval aj obecnstvo,

ktoré už začínalo byť nepokojné. Napokon vstal jeden z krakovských pánov profesorov, vyšiel von, a potom už dvaja zriadenci neprestajne kašľajúceho človeka vyviedli zo sály. Na chodbe sa im skrúšene priznal, že ho vonku pristavil akýsi pán, dal mu dvadsať korún so sľubom, že mu doplatí do päťdesiatich, ak bude po celý čas kašľať, čo tá čierna v dlhých čiernych šatách bude recitovať. Tajomný objednávateľ zrejme dôverne poznal zraniteľnosť herca pred premiérou, keď sa v ňom mieša istota s neistotou. V mojom prípade išlo tiež o prvé vystúpenie pred obecnstvom, navyše s takou tridsaťšesťminútovou kladou. Zlomyselnosť ako vyšitá. A to chudá len preto, aby si zarobilo, usilovne kašľa-lo. Pre neho bol zásah krakovského profesora stratou doplatku, pre mňa absolútnym vyslobodením. Našťastie sa podobná situácia už nikdy nezopakovala.

Takýchto nadšencov ako ja, čo robili umenie aj zadarmo, bolo vtedy viac. Patril medzi nás aj Igor Lembovič, agilný absolvent nášho odborného divadelného kurzu. V Divadle hudby na dnešnej Laurinskej ulici začalo v januári 1961 jeho Divadielko poézie. Po šiestich predstaveniach bez nároku na honorár mu pridelili aj voľjaké financie, takže sme účinkovali za deväťdesiat korún na večer.

Do tohto obdobia spadá aj moje účinkovanie v Tatra kabarete, kde mal 21. februára 1962 premiéru Sen noci šansónovej. Dosiahol až 62 úspešných repríz. Na tento pokus ma nahovoril humorista Ján Kalina a šéf kapely Juraj Berczeller. Argumentovali tým, že šansón je vlastne zhudobnená báseň a ponúkli mi tri krásne texty: anglickú baladu o Jackovi Rozparovačovi, song Barbary z Brechtovej Žobráckej opery a svetoznámeho Mylorda Edith Piaf. Prijali môj návrh, že sa budem statočne usilovať, ale iba pod podmienkou, že zmluvu o účinkovaní podpíšem až potom, keď im i mne bude jasné, že môžem spievať po boku Bey Littmanovej, Jozefa Kristófa, pána Beláka s jeho začínajúcou dcérou Jankou. Zmluvu som podpísala až pred premiérou a mala som tie vystúpenia úprimne rada. Pootvorili mi ďalší svet.

Recitačné vystúpenia v pražskej Viole na Strahove alebo v Mestskej knižnici, v Brne, či Poděbradoch som pravidelne mávala každý rok, pre-to ich nebudem vymenúvať.

Medzitým, opäť zásluhou Igora Lemboviča, otvorili Divadlo poézie na korze, neskôr aj s názvom Divadlo na korze. V roku 1964 24. septembra som so sólistom Slovenskej filharmónie violončelistom Otom Novákom uviedla svoj Večer Evy Kristinovej a 19. novembra s Klárou Havlíkovou program Tí, na ktorých zabúdame. Po niekoľkých vypredaných reprízach okolo tohto programu divokos rozvíril hladinu Milan Lajčiak, ktorý ma v Pravde napadol, že som si dovolila recitovať básne Andreja Žarnova (zo zbierky Mŕtvy). Isto si pamätáte, že túto útlú knižku sme vložili do hrobu na srdce Mirka Marečka, ktorý s ňou, ako so svojím jediným majetkom, prišiel v auguste 1944 do hôr. Žarnovove verše ma preto oslovovali nielen ako čitateľa, ale sú aj trvalou spomienkou na padlého spolubojovníka.

Mojím druhým najsilnejším ľudským a súčasne aj umeleckým zážitkom je po Bradle 1968 Rím 1969. V dňoch 14. až 16. februára som mala šťastie ako sprievodca svojho pozvaného otca zúčastniť sa na celosvetovej púti Slovákov pri príležitosti 100. výročia skonu nášho veľkého vierozvestca sv. Konštantína Filozofa, ktorý prijal rehoľné meno Cyril.

(Pokračovanie na 10. strane)

pre krajanov a o deň neskôr rozhovor o federácii, a tým bola na niekoľko rokov ďalšia spolupráca so mnou takmer vylúčená.

Približne až po pätnástich rokoch, 14. júla 1993, som na žiadosť poslucháčov opäť mala možnosť prihovoriť sa im v relácii. Prečo recitujem a čo mi to dáva.

V čase boja o slovenčinu a slovenskú štátnosť sa náš rozhlas - ako väčšina médií - nielen dištancoval od historických udalostí, ale stratiac elementárnu súdnosť dával redaktorom vo svojom vysielaní možnosť zaujímať praveže negatívne stanoviská k týmto prirodzeným snahám Slovákov,

adepti a novici javiska a koncertných sál, a pritom v umeleckom svete už všetko známi ľudia, zgrupovať. A takto spolu, synergicky, pozdvihnúť zanedbávané národné povedomie. Tým, čo nám bolo najvlastnejšie - umením.

Zišli sme sa 2. novembra 1965 a ľahko sme sa zhodli na programe, i na tom, že ako INTERGENERÁCIA vydáme spoločné vyhlásenie. Naším prvým programom bolo pásmo Nehaňte ľud môj.

Vyslovene víťazným vstupom do spoločenského vedomia bolo však uvedenie programu Spevy zašlej slávy 9. Novembra 1966 v slávnostne dy-

Slovenský parlament v r. 2007 schválil Zákon o zásluhách Andreja Hlinku o štátotvorný slovenský národ a o Slovenskú republiku. Návrh zákona spravidla dlhšia, cieľná mediálna kampaň voči charizmatickému politikovi, obľúbenému ľudovému tribunovi a schopnému organizátorovi politického diania slovenského národa, sprevádzaná lžami a polopravdami, vytrhnutými z dejinných súvislostí. Dokázala, že viacerí z nás sa vôbec nedokážu pozerat' s primeraným nadhľadom na postavy našej minulosti. Škodíme tým predovšetkým sebe, nie osobnostiam.

Andrej Hlinka (1864 - 1938) popri pastorácii v dedinách Oravy a Liptova a od r. 1905 v Ružomberku pôsobil širokou organizačnou, sociálnou a osvetovou činnosťou, vydávaním ľudových novín, príhovormi na verejných zhromaždeniach a ako politik vo volebných kampaniach. Venoval sa publicistike, cirkevnej spisbe, tvoril náboženské knihy a spevníky. Do politiky vstupoval v rokoch tuhého maďarizačného náporu, keď išlo o zachovanie našej národnej existencie. Boj za práva Slovákov, sprevádzaný následnými perzekúciami zo strany vládnucej moci mu prinášal imidž hrdinu a veľkú popularitu medzi širokými ľudovými vrstvami. Činy a zásluhy „Otca národa“ v zlomových chvíľach, keď v časoch Rakúsko-Uhorska volil radšej väzenie ako zradu presvedčenia, keď výrazne prispel ku vzniku Česko-Slovenska a v rámci neho sa angažoval za lepšiu budúcnosť Slovenska, si vždy pamätajme. Sloboda, svojprávnosť, zvrchovanosť, boli preňho ideálmi, za ktoré sa obetoval a bojoval, pretože len ich existencia dáva životu zmysel.

Dnes už existuje pomerne rozsiahla ponuka kníh o Andrejovi Hlinkovi (K. Sidor, F. Vnuk: Za Boha a národ. Toronto 1990; A. Bartlová: Andrej Hlinka. Bratislava 1991; Andrej Hlinka v slove a obraze. Zost. J. M. Kirschbaum, F. Fuga. Toronto - Ružom-

berok 1991; Andrej Hlinka a jeho miesto v slovenských dejinách. Zost. F. Bielik, Š. Borovský. Ba 1991; F. Vnuk: Andrej Hlinka - tribun slovenského národa, Ba 1998) a o černovskom krvipreliať (R. Holec: Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť. Martin 1997). Počet diel inšpirovaných týmito témami prednedávnom rozšíril prozaik Anton Lauček (1950). Narodil sa a žije v Černovej. Štúdiá absolvoval na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici a Filozofickej fakulte

okolo domu a na poliach. Občas ho otec vzal na rybačku a zrejme po ňom zdedil rybársku náruživosť, ktorá sa stala jeho záľubou aj v dospelosti. Učiteľ Ján Holdoš postrehol chlapcovo nadanie, ktorý na jeho odporúčanie pokračoval v štúdiách na piaristickom gymnáziu v Ružomberku. Vtedy, vďaka kontaktom s mešťanostom Karolom Krčmerym, sa stáva uvedomelým Slovákom. Po rozhodnutí pre kňazské povolanie prešiel na gymnázium do Levoče. V tom čase mu zomrel otec.

cha Hlinkovho rodiska a vtedajšej doby, a to vďaka dôvernej znalosti miestnych reálií, dobovej reči a faktom zisteným počas archívneho výskumu.“

Andrej Hlinka je nosnou postavou Laučekovho literárneho spracovania udalostí v Černovej. Hoci ho je v knihe stále cítiť, zostáva tu ako postava v úzadí. Černovčania chceli, aby kostol, ktorý si postavili z Hlinkovej iniciatívy a zo svojich peňazí vysvätil ich rodák. Keďže Andrej Hlinka mal od biskupa Alexandra Párvyho zákaz vyko-

rov starý otec. V osudný 27. október 1907 pravdepodobne patril k chlapcom, ktorí hádzali kamene na prichádzajúcich kňazov a úradníkov chránených žandarmi. Autor v rozhovore pre Krajanský pozdrav zdôrazňuje, že „ako vnímavý a veľmi bystrý chlapec bol všade a videl toho viac ako mnohí dospelí. Len mi o tom nikdy, kým žil, nerozprával“. Detské, no pritom plne chápané vnímanie životných skutočností odpolitizovávajú ponúkaný pohľad na udalosť.

V knihách Antona Laučka, ako napísali recenzenti Ján Lenčo, Marta Žilková a Imrich Gazda, je zreteľne vidieť tri vývažné roviny - etnografickú, jazykovú a historiografickú. Historické fakty, ktoré si autor osvojil dôkladným štúdiom prameňov a osobne získanými vedomosťami z pamäte predkov, citlivo skombinoval s literárnou fikciou. Próza Cez utrpenie je pre čitateľa prítlačivá nielen kvôli dramatickosti deja, ale aj vďaka irečiteľnej mimoriadne čisto znejúcej dolnoliptovskej slovenčine. „Zásluhou autora“, ako konštatuje Marta Žilková, „si zrazu uvedomujeme, akým zaujímavým fenoménom je - či môže byť - jazyk, koľko prezradí o autorovi, o dobe, o kolorite krajiny, o ľuďoch, ktorých opisuje.“ Zmysel autora pre detail tvorí zaujímavú kulisu prvých rokov 20. storočia vo výnimočnej dolnoliptovskej dedine, dodnes si uchováajúcej duchovné poklady minulých storočí. V záverečnom slove knihy Černovčania vydavateľ Pavol Stano píše: „Jazyk Laučekových próz, lyriizujúce opisy prírody, či dobových reálií, realistické zobrazenie postáv i briskné dialógy sú atribútmi požívajúcimi nechať sa preniesť v čase o sto rokov späť a zažiť atmosféru života, ktorým kedysi žili - Černovčania“. Po prečítaní rovnomennej, kvalitnej knihy napadne viacerých, či nám Anton Lauček poskytne ďalší pútavý čitateľský zážitok dielom o živote Andreja Hlinku.

KAROL PETROVSKÝ

Úvaha nad knihou Antona Laučka Černovčania

UPJŠ v Prešove. V súčasnosti pedagogicky pôsobí na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Je autorom zbierok poviedok Zelená modrá, Pierko iba ľahúčko prichytené, Opušťák, románu pre mládež Pušky v hrnci granáty v kredenci, románu o živote biskupa Jána Vojtaššáka Anjelom svojim príkazom o tebe, románu Keď lastovičky nemôžu lietať a knihy drobných postrehov Iba tak.

Anton Lauček po beletristickom spracovaní masakry v Černovej v knihe Cez utrpenie (1997, 2006, 2007) prišiel s prvou beletriou o živote Andreja Hlinku s názvom Andrej - Fragment zo života. Dve samostatné historické prózy spojila do spoločného vydania vo vydavateľstve Post Scriptum ich ťažisková téma - Černová na konci 19. a začiatku 20. storočia, ktorá na seba upozornila osobnosťou Andreja Hlinku a krvavou vysviackou kostola.

Novela Andrej približuje nevelmi známu etapu života Andreja Hlinku - detstvo a mladosť. V rodine liptovského maloroľníka a plníka, v náboženskom ovzduší a vo veľmi biednych sociálnych pomeroch sa odvíjalo Hlinkovo detstvo. Už ako chlapec pomáhal

Mal len 61 rokov. Rodina stratila živiteľa. Hlinkovi starší súrodenci však už zarábali a mohli podporovať nielen matku-vdovu, ale aj brata Andreja na štúdiách.

V r. 1883 - 89 študoval teológiu v seminári v Spišskej Kapitule. S liptovskými spolužiakmi Marianom Blahom a Jozefom Kačkom snivali o tom, ako budú kňazmi „vzdelávajúcimi a dvíhajúcimi národ“. Verejne upozornil na obmedzovanie slovenčiny v seminári. Radosť z vysviacky (19. 6. 1889) mu skalilo úmrtie matky. Keďže práve vykonával povinné duchovné cvičenia, nepustili ho na pohreb. Do rodiska prišiel mladý novokňaz ako sirota, čo Karol Sidor komentoval slovami: „Dvadsaťročný Hlinka našiel pri vstupe do dospelého života namiesto matky cirkev, namiesto otca národ. Dal sa do služieb oboch, milujúc ich z celej duše a z celej mysle svojej, pracujúc za nich vždy a za každých okolností“.

V Laučekovom púťavom podanom texte, ako píše r. 2007 Imrich Gazda v predchádzajúcom knižnom vydaní Andreja, „nejde o čistou literárnu fikciu; autorovi sa vo fragmente zo života podarilo vystihnúť autentického du-

návania cirkevných obradov, obyvatelia požadovali odložiť vysviacku dovtedy, kým sa spor nevyrieši v Ríme. Maďarská cirkevná i svetská vrchnosť ale nariadila 27. 10. 1907 vysvätiť kostol aj proti ich vôli. Ľud Černovej sa postavil na odpor, ktorý potlačili žandári strelbou. Zahynulo pri tom 15 ľudí a 90 bolo zranených. Udalosť patrila medzi najväčšie krvipreliačia v Uhorsku v dobe dualizmu a upozornila svet, že existuje slovenský národ, skutočne utláčaný, ktorému sa odopierajú najzákladnejšie ľudské práva.

Ján Lauček napísal knihu Cez utrpenie pri príležitosti 90. výročia udalosti v Černovej. Vtedy už pamätníci nežili a tak sa mohol rozprávať iba s ich potomkami. Ale aj od nich sa veľa dozvedel. Tragédia poznačila všetkých Černovčanov. Nebolo vlastne rodiny, z ktorej by niekto nebol ranený, zastrelený, alebo nespravodlivo „za prečin násilného sprotivenia sa vrchnosti“ uväznený. Novela približuje okolnosti vzniku černovského kostola, ktoré vyústili do veľkej tragédie. Rozprávaním deja je šestnásťročný Števo Hatala, dejové pozadie vytvárajú osudy jeho rodiny. Za Števom sa skrýva auto-

Len málokto dokument spoločných česko-slovenských dejín vyvoláva dodnes toľko polemík ako Pittsburská dohoda. Práve dohoda, ktorú podpísali v máji 1918 zástupcovia Slovenskej ligy v Amerike, Českého národného združenia a Zväzu českých katolíkov, sa v medzivojnovom Československu stala vo vzťahu dvoch štátotvorných národov jedným z hlavných dlhodoberošných problémov a zároveň i príčinou nepreklenuteľných rozporov medzi slovenským autonomistickým hnutím a pragocentristicky orientovaným politickým spektrom. Jej klauzuly zostali počas dvadsiatich rokov trvania česko-slovenského štátu fakticky obídené a v reálnom živote sa ich realizovalo minimum. Vlastná administratíva pre Slovenskú krajinu, zákonodarný snem, slovenčina ako úradný i vyučovací jazyk - to všetko stálo ako by na periférii záujmov dovtedajších ústredných vlád.

Nedostatočne riešená národnostná otázka v republike zasiahla Prahu naplno v roku 1938. Územné požiadavky nacistického Nemecka, Poľska i Maďarska a autonomistické tendencie Rusínov a Slovákov rozhodne neprispievali k pokojnej atmosfére v štáte. Dusné ovzdušie výrazne prospievalo snahám Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktorá v tom čase stupňovala svoj politický boj horúčkovitou kampaňou za ústavné uzákonenie požiadaviek Pittsburskej dohody do najvyšších

Program amerických Slovákov a cesty Pittsburskej dohody na prelome mája a júna 1938

rozmerov. Symbolickú pečať tomuto úsiliu mala dať návšteva amerických Slovákov a pripravovaná veľká manifestácia, kde mal byť verejnosti prezentovaný jej originál.

Po tom, ako XX. kongres Slovenskej ligy v Pittsburghu v dňoch 28. - 29. apríla 1938 definitívne rozhodol o účasti amerických Slovákov na chystanej júnovej manifestácii, začali sa ľudáci intenzívne pripravovať na ich privítanie. Po organizačnej stránke vyvíjal v tomto smere značné úsilie najmä Karol Sidor, známy svojimi stykmi s poľským prostredím. Totiž práve v tunajšom severskom prístavnom meste Gdynia bol koncom mesiaca očakávaný príchod delegácie.

Záštitu nad privítaním prebral Spolok priateľov Slovákov mena Ludovíta Štúra Feliksa Gwiżdža. Zúčastnil sa ho aj československý vyslanec vo Varšave Juraj Slávik a zástupcovia Klubu poslancov a senátorov HSES pod vedením Jozefa Budaya. Po príchode loďou Batory dňa 27. mája 1938 sa delegácia amerických Slovákov odobrala cez Varšavu do pútnického miesta Čenstochová, kde jej mestská rada odovzdala dar pre Andreja Hlinku - zla-

tý štít s vygravírovanou poľskou orlicou a vyobrazením Matky Božej v striebre. Následne smerovali jej kroky už priamo do Ružomberka. Na železničnej stanici vedúcich delegácie v zložení Hletko, Hušek, Sloboda a Novák uvítal miestostarosta Holdoš a Karol Sidor. O 12. hodine boli prijatí u Andreja Hlinku, ktorému priniesli ukázať originál Pittsburskej dohody. Ten vzápätí predostrel hosťom list od T. G. Masaryka z roku 1929, kde ju prvý prezident ČSR (a mimochodom zostavovateľ jej textu) označil za falzum. Po krátkom rozhovore sa podával slávnostný obed. Poobede si delegáti prezreli ružomerské múzeum a pamätihodnosti mesta. Podvečer navštívili Černovú a po večeri v kultúrnom dome sa od 20. hod. zúčastnili na príležitostnom programe v tunajšej veľkej sieni za účasti krojovaných zborov z okolia i širšieho stredného Slovenska.

Po návšteve Ružomberka odišla delegácia amerických Slovákov s Pittsburskou dohodou 29. mája do Turčianskeho Sv. Martina, kam ich pozvala Matica slovenská a mesto. Po privítaní Jozefom Škultétym a starostom Fraňom navštívili jej zá-

stupcovia národný cintorín a už na druhý deň vycestovali do Prahy. Tam ich prijal prezident Edvard Beneš a ministerský predseda Milan Hodža.

Začiatkom júna sa však vrátili späť na Slovensko, aby sa mohli zúčastniť na vyvrholení ich návštevy - na oslavách 20. výročia podpísania Pittsburskej dohody a vzniku ČSR v Bratislave. 4. júna dopoludnia boli ako hostia prítomní na slávnostnom zjazde strany v bratislavskej Redute, večer si zasa spoločne pozreli predstavenie v Slovenskom národnom divadle.

Na nasledujúci deň bola ohlásená očakávaná manifestácia za „magnum chartu slovenského národa“, ako HSES Pittsburskú dohodu honosne označovala. Už začiatkom júna ľudácky tlačový orgán Slovákov ohlasoval: „Dňa 5. júna bude v Bratislave veľkolepá defilé slovenskej sily, mohutnosti a slovenského národného upovedomenia. Dňa 5. júna bude Bratislava naša!“ Slová o veľkoleposti akcie neboli slovami do vetra - zúčastnilo sa jej niekoľko desiatok tisíc ľudí z celého Slovenska. Pri tejto príležitosti HSES musela pre veľký nápor účastníkov zabezpečiť viacero opatrení (Napríklad zorganizovala sprievodné kultúrne podujatie,

či zabezpečila hromadné stravovanie a núdzové nocľahárne na Palisádach a v rímskokatolíckych ľudových školách na Deanerovej a Ružovej ulici. Ich služby mohol využiť ktokoľvek, kto sa preukázal odznakom alebo legitimáciou.)

Samotná akcia sa začala 5. júna o 9.00 poľnou svätou omšou na Námestí slobody, ktoré muselo byť až do 8. hod. ráno uzatvorené. Na jej priebeh dohliadalo 400 usporiadateľov s modrými páskami na rukávoch. Dav bol rozdelený na osem stanovísk, ktoré boli vyčlenené podľa regiónov. Po svätej omši „celý sprievod... najväčší, aký kedy Bratislava videla...“ sa na daný povel pohol na „víťazný pochod Bratislavou“. Na Hviezdoslavovom námestí vystúpil s prejavom starý a už ťažko chorý Hlinka, Buday, Tiso, Sidor a samozrejme aj americkí Slováci. Na tomto mieste zároveň ukázal Peter Hletko prítomným aj originál Pittsburskej dohody. Táto akcia bola v dovtedajšej histórii najpompéznejšou autonomistickou manifestáciou.

Po ukončení slávnosti americkí Slováci zotrvali ešte osem týždňov na Slovensku a zúčastňovali sa rôznych kultúrno-politických podujatí. Späť do USA sa vrátili na začiatku augusta. Hoci ich „misia“ a ani s ňou spojená manifestácia nepriniesli okamžitý efekt, programové body Pittsburskej dohody boli napokon čoskoro naplnené, i keď sa tak stalo už za veľmi nepriaznivých spoločenských okolností...

ANTON HRUBOŇ

Recenzia knihy:

Prof. Ing. Jozef Mihalik Dr.Sc.
Sociálny alebo liberálny štát
Vydavateľstvo Michala Vaška,
2008

Autor po publikovaní románu Študenti a ich profesori (pod literárnym menom Peter Podbanský), v ktorom vstupuje do svedomia literátom, profesorom a študentom, aby bojovali za pravdu a spravodlivosť, oslovuje teraz viac prozaicky širšiu odbornú aj laickú verejnosť,

Sociálny alebo liberálny?

aby sa zamyslela nad tým, v akej spoločnosti chcú pracovať a žiť. V sociálnom, alebo v liberálnom štáte. Či v normálnom dobre fungujúcom kapitalizme, alebo v karikovanom type karpatského kapitalizmu, v ktorom sa teraz po strastiplnom období transformácie počas 17 rokov strádaní nachádzajú.

Autor knihy - Sociálny, alebo liberálny štát - medzinárodne uznávaný profesor Jozef Mihalik prichádza so zaujímavou konštrukciou budovania kapitalizmu v štátoch Karpatskej kotliny, vrátane Slovenska. Analyzuje, ako začal u mnohých predstavou, že kapitalizmus možno budovať bez demokracie, potrebnej infraštruktúry, bez dobrých zákonov, bez toho, aby sa paralelne budovala občianska spoločnosť založená na morálnych a etických princípoch. Táto predstava sa utvrdzovala nádejami, že tento druh kapitalizmu môže fungovať lepšie vstupom do EÚ, a to aj bez náležitéj zmeny myslenia a konania v duchu viac Európy a menej samorastlých výbojov v snahe bohatnúť rýchlo a za každú cenu.

Autor je presvedčený, že Slovensko nepotrebuje Fidela, Huga Cháveza, Che Guevarov ani džamahíriu, aby si robilo zmeny k lepšiemu. Problém je v tom, že je v situácii a v oblasti, kde sa praktizuje karpatský kapitalizmus, pod čím treba rozumieť niečo, čo predstavuje prechodné obdobie k normálnemu kapitalizmu.

Vznik karpatského kapitalizmu začal, keď sa k moci dostali nepoctiví politici, málo schopní ziskuchtiví manažéri a podnikavci, a nedostatočne politicky vyzretí lídri. Zmenili sa na normálne fungujúci kapitalistický systém vtedy, keď pri budovaní spoločnosti ich vystriedajú slobodné, vzdelané generácie politikov, manažérov, podnikateľov a osvietení, dostatočne politicky vyzretí a odborne vzdelaní lídri. Lídri, ktorí pôjdu do politiky nie pre zisťné záujmy a získanie moci, ale preto, aby presadzovali hodnoty, ktoré ľudia a štát zveľaďujú, a nie ochudobňujú.

V knihe autor rozoberá vleklý problém Slovenska, v ktorom ako aktéri karpatského kapitalizmu vystupujú na jednej strane barikády tunelári, mnohí privatizéri a mafáni, ktorí svoje rabovačky umne prekrývajú, a mnohí činovníci politickej triedy, ktorí uprednostňujú moc a bohatnutie napriek tomu, že národu tvrdia, že im ide len o blaho ľudu. Na druhej strane barikády je pospolitý ľud a bežný človek, typický mladý mestský voľič, poctiví podnikatelia, ľudia, ktorí predávajú prácu, manuálne a duševne pracujúci, voľiči SDKÚ - DS, SMERu - SD, SNS, LS - HZDS, SMK - MKP a sympatizanti iných strán. Svoj osobitný status tu majú chudobní, bohatí, skupina ľudí s dobrými príjmami, o ktorých neradi hovoria na verejnosti, rýchlochobatlíci aj človek vytláčaný na okraj spoločnosti, občan národného štátu a Európan, liberál a sociálny demokrat.

Prínos a originalita prístupu autora je najmä v tom, že nástojčivo požaduje, aby nové štáty Európskej únie, vrátane Slovenska, stále viac smerovali ku koexistencii rozvojových modelov a približovali sa k spoločnej hospodárskej a sociálnej politike EÚ, a varuje, aby sa ďalej neutápali v čudesnom variante karpatského kapitalizmu.

Autor upozorňuje na to, že túžbu žiť

v spoločnosti s dobre fungujúcim trhovým hospodárstvom a vyspelou demokraciou si ľudia osvojujú postupne a schopnosť žiť v nej sa získavajú dlhodobo. To značí, že túžba prestať žiť v karpatskom kapitalizme sa stane realitou vtedy, keď dozrejú schopnosti žiť a pracovať podľa princípov a modelov platných v modernej trhovej a demokratickej spoločnosti. Vyžaduje to aj koncepcnejšie vykonávať reformy, pretože sa ukazuje, že nové členské štáty vrátane Slovenska potrebujú na formovanie optimálneho modelu ekonomického a sociál-

neho systému viac času ako sme si mysleli. Autor naznačuje čo nás čaká a nemnie, ak chceme sa do normálne fungujúceho kapitalizmu v skrátenom období dostať.

Kniha „Sociálny či liberálny štát“ chce osloviť čitateľov aby rozmyšľali o tom, že nikomu by nemalo byť jedno v akom štáte chce žiť a vychovávať svoje pokolenie. Apel smeruje najmä mladšej generácii, ktorá hovorí, že knihy už nečíta, lebo nemá prečo. Problém je v tom, že mnohí z nich by chceli kade-čo zmeniť, ale nevedia prečo a ako. V knihe sú možné cesty rozpracované.

Ekonomicky vyspelé západné štáty Únie ustavične čosi hľadajú, a dosiaľ nenašli model v liberálnom alebo v sociálnom štáte, s ktorým by boli spokojné. Nové členské štáty Únie počas sedemnástročnej transformácie sa síce viac priblížili k fungujúcejmu modelu trhovej západnej ekonomiky, ale neustále hľadajú optimálny model, ktorý by im pomohol čím skôr sa vyrovnáť vyspelým štátom EÚ s priaznivým dosahom aj na väčšinu obyvateľstva.

Autor v knihe navrhuje riešenie, ktoré spočíva v požiadavke: zvoliť pre Slovensko optimálny cieľový rozvojový model. Hovorí, že ak chceme zvoliť pre Slovensko optimálny cieľový rozvojový model treba rešpektovať jedno. Keď voľiči dali možnosť minulých vlád realizovať vládnutie v liberálne pravicovom osemročnom politickom cykle, treba dať priestor pre vládnutie ďalšiemu, sociálne orientovanému politickému cyklu tak, ako rozhodli a prípadne rozhodnú voľiči. Až potom bude možno objektívne zhodnotiť klady a zápory vládnutia v pravicovom, či ľavicovom politickom cykle a povedať, ktorý z týchto rozvojových modelov by mal byť pre Slovensko v rámci únie cieľový. Cesta k tomu je: vymaniť sa z karpatského kapitalizmu.

Autor vidí hlavný problém vo voľbe liberálneho ekonomického modelu alebo modelu sociálne trhovej ekonomiky, liberálneho štátu alebo sociálneho štátu. Zdôrazňuje, že v hľadaní optimálneho rozvojového modelu je dôležité mať vyrovnané politické prostredie, ktoré v rovnováhe zastupuje ľavicové a pravicové hodnoty. Poukazuje na to, že pre diskusiu o smerovaní štátu sú podstatné, preto, aby sa neskĺzlo na jednostranné ľavicové, či pravicové videnie sveta. Malo by vyústiť do priateľského a nie nepriateľského ponímania fungovania ľudského rozmeru spoločnosti.

V knihe je dôležitý odkaz o tom, že zjednocovanie Európy bez hraníc si vyžaduje viac pozornosti ako koncepcnejšie vykonávať reformy, pretože sa ukazuje, že nové členské štáty potrebujú na sanáciu svojich ekonomík a sociálneho systému oveľa viac času ako predpokladali. Dovtedy treba trezivo znášať aj prechodné obdobia experimentov a zápasov o modeloch či ciest rozvoja, ktoré môžu trvať najmenej ďalších sedemnať rokov. Za ten čas treba objektívne zhodnotiť obsah, modely, a trendy budovania sociálnych a liberálnych štátov, a hlavne hľadať a nachádzať lepšie riešenia.

Kniha Sociálny alebo liberálny štát je dielo, na ktoré sme už dlhšie čakali.

MICHAL BARÁNIK

OSOBNOSTI KULTÚRNYCH DEJÍN SLOVENSKA

Tŕnistá cesta literárneho emigranta

„Nesľubujem nič, lebo sľubov bolo už zázračne mnoho, už celé hory, ale lepšie nám pristanie iba do priehŕstia nabrat' trochu chlapeckého predsavzatia, že zabudneme načisto, kto nás včera oplŕval, nerozpamätáme sa viac, kto nás včera osočoval, odložíme vtedy osobné veci a budeme merať pravdu nie podľa miery, akú sme si vymysleli, ale podľa interesov onoho nešťastného národa, ktorý sme sa chystali kúskovať ešte aj my, hoci ho kúskujú iní až tak, že sotva mu stáva dych. Keď chceme pripomenúť všetkým povolánym, čo im pripadla úloha politicky viesť národ, aby nás nesklamali, aby sa dohody za jeden s spoločný cieľ plnili, tak všetci, čo to chceme, musíme sa

sami na to skoncovanie odhodlať a postaviť sa všade do jedného radu, aby vedenie nebolo v pochybnostiach, čo má konať. Aby si pri kormidle nikto viac nemohol namyslieť, že možno zaveslovať do starých mútnych a smutných vôd. Priznám sa, že píšem tieto riadky i s vedomím, že som robotníkom na kultúrnom poli, že naše polia zapísané sú do tej istej pozemkovej knihy, máme spoločné medzinky, tak pokojne chceme orať, čo nám je súdené a v tom duchu vítame pokoj, aby sme mohli pokojne siať a pokojne žať, lebo mnohé je úhorov a ešte viac túžob, čo novú žatvu čakajú.“

J. C. HRONSKÝ

Keď Jozef Cíger Hronský, významný slovenský spisovateľ 20. storočia, zomrel, tlač v Československu neprinesla o tom ani riadok. A to aj napriek tomu, že sa deti o ňom učili v škole a bol maturitnou otázkou. Písal sa rok 1960, na Slovensku vládli komunisti a vtedajšie úrady by spisovateľa, ktorý emigroval, najradšej vymazali nielen z učebníc, ale aj z pamäti národa. Muselo prejsť tridsať rokov, aby sa všetko zmenilo a aspoň po smrti sa Jozef Cíger Hronský vrátil na Slovensko. Jeho i manželkine ostatky boli uložené na martinskom Národnom cintoríne. Vrátil sa do mesta, kde prežil najkrajšie a najplodnejšie roky života. Tam napísal svoje najznámejšie diela, tam bol najprv tajomníkom a potom správcom Matice slovenskej. Okrem toho sa zaslúžil o vybudovanie tlačiarne Neografia, ktorá dodnes patrí k najprosperujúcejším na Slovensku.

Po roku 1989 sme síce bohatší o mnohé údaje zo života J. C. Hronského, ale aj tak o ňom nevieme všetko, v jeho životných osudoch je priveľa neobjasnených záhad. Narodil sa 23. februára 1896 vo Zvolenskej Slatine ako druhorodený zo siedmich detí. Otec dlhé roky pracoval ako tesársky robotník na miestnej pile. Rozvetvená rodina nebola majetná, ale súdržná, aj dospelé deti často navštevovali rodičov a všetci spolu prežívali chvíle šťastia a pohody i nepredvídané smutné rodné udalosti.

Hronský vyrastal vo vidieckom prostredí slovenskej dediny, ale ovplyvnilo ho i mestské prostredie neďalekého Zvolena. „Otec mi naplnil život obsahom a matka upravovala ho do formy,“ povedal po rokoch v jednom rozhovore. S láskou a vdácnosťou opísal svoje detstvo, ktoré nebolo naplnené materiálnymi statkami, ale o to bohatšie o duchovné dary. Atmosféru rodiny so všetkými radostami a starosťami neskôr zachytil vo viacerých prózach (napríklad v novele Tomčíkovi).

Do školy chodil Hronský najskôr vo Zvolene a potom v Krupine, kde sa rodina presťahovala kvôli otcovej práci. V rokoch 1910 - 1914 študoval na Maďar-

Jozef Cíger Hronský

skom štátnom ústave pre školy ľudové v Leviciach a veľa nechýbalo, aby si nezmenil meno na József Csongrádi, lebo vtedajšie školstvo na Slovensku bolo len maďarské. Našťastie jeho otec bol zásadne proti. V rokoch 1917 - 1918 bojoval na talianskom fronte pri Piave (svoje dojmy opísal v románe Pisár Gráč), potom učil v Senohrade, Kremnici a v Martine, kde až do roku 1941 redigoval časopis pre deti Sniečko. Najtvorivejšie a najšťastnejšie roky života prežil v Krupine, kde sa rozhodol bývať po sobášii s Annou Valériou Ružínakovou, dcérou majiteľa tlačiarne v Krupine. V apríli 1922 sa im tam narodil i jediný syn Juraj. Práve vtedy vznikli jeho vrcholné diela, medzi ktoré patrí Prorocstvo doktora Stankovského (1930), Chlieb (1931), Jozef Mak (1933), Sedem srdce (1934), Na krížnych cestách (1939) a iné. Známý sa stal aj ako autor kníh pre deti: Zakopaný meč (1931), Sokoliar Tomáš (1932), Smelý Zajko (1931), Smelý Zajko v Afrike (1932), Budkáčik a Dubkáčik (1932) a Tri múdre kozliatka (1940).

Peripetie v živote Hronského nastali v roku 1944, keď úradoval ako správca Matice slovenskej. Tesne po vypuknutí

povstania ho na základe udania zatklí. Potom ho nečakane prepustili, ale nezostal v Martine a radšej odišiel k rodine do Krupiny. Pravdepodobne už vtedy v ňom dozrelo rozhodnutie emigrovať. Začiatkom roku 1945 sa rodina stiahla pred frontom do Bratislavy a odtiaľ koncom marca Hronský emigroval s rodinou a niektorými matičkami do Rakúska a neskôr do Talianska. Príčinou odchodu do emigrácie bolo sklamanie zo správania sa a postojov jeho najbližších spolupracovníkov, smutné zážitky z povstania a predpokladaný vývoj na Slovensku v povojnovom usporiadaní. Odhadoval, že obnovené Československo bude patriť do sovietskej zóny a jeho nemie vyšetovanie, obvinenie a ani väzenie, hoci sa v ničom necítil vinný. Preto sa pred príchodom frontu rozhodol vycestovať do Rakúska, odkiaľ prešiel do americkej zóny v Bavorsku a v októbri 1945 odišiel do Talianska, kde strávil tri roky.

V Argentíne začínal ako 52-ročný nový život za veľmi ťažkých existenčných podmienok. Pracoval ako kreslič v textilnej továrni a postupne sa začal venovať literárnej tvorbe a publicistike. V tomto období dokončil román Andreáš Búr Majster, ktorý vyšiel v roku 1948 v USA. V januári 1956 ho zvolili slovenskí kultúrni pracovníci za čestného predsedu Spolku slovenských spisovateľov a umelcov. Po smrti Františka Hrušovského sa stal predsedom Slovenskej národnej rady v zahraničí.

Zomrel na následky mozgovej príhody 13. júla 1960 v Lujáne a o necelý mesiac potom i jeho milovaná manželka. Osudové putovanie navždy skončilo... Na poslednej ceste ho sprevádzala hŕstka najvernejších priateľov. Pribudol slovenský hrob v cudzej zemi a museli prejsť dlhé roky, aby sa pre neho našlo miesto v milovanej rodnej zemi. Právo, veď napriek diaľke, bol stále doma, žil v srdciach svojich verných čitateľov, ktorí naňho nezabudli a jeho knihy vždy vyhľadávali.

JOZEF LEIKERT

K životnému jubileu Ester Plickovej

V týchto dňoch si slovenská kultúrna verejnosť pripomína životné jubileum etnografky, publicistky a národopisnej fotografky PhDr. Ester Plickovej, CSC., ktorá sa narodila v Bratislave 2. júla 1928. Meno Plicka nesporne evokuje spomienku na dvoch významných a vzácných mužov, v šľapajach ktorých kráča aj jubilantka. Umelecký fotograf, filmový režisér, kameraman, folklorista a hudobný vedec Karol Plicka veľkú časť života venoval zaznamenaniu a šíreniu slovenskej kultúry a veľké zásluhy na povznesení nášho národa má aj otec jubilantky Vladimír, vynikajúci pedagóg a spisovateľ. Bol autorom prvej učebnice slovenského jazyka pre nemecké stredné školy na Slovensku. Jeho dcéra mi okrem iného o ňom povedala, že on vyučoval jazyk slovenský, nie československý a bol veľmi tolerantný.

Jubilantka po absolvovaní Filozofickej fakulty UK v roku 1952 pracovala až do svojho odchodu na dôchodok v Národopisnom ústave SAV v Bratislave. Je nesporné, že jej tvorbu ovplyvnil strýko Karol. Hlásia sa k výtvarnému slohu a poetike „plickovskej školy“, ale v svojej

tvorbe hľadala svojský, komomejší a tematicky odlišný prejav, čo potvrdzuje jej odbornovo-vedecká i fotografická tvorba. Už v roku 1957 sa významným spôsobom zaslúžila o zviditeľnenie Banskej Štiavnice vydaním reprezentačnej obrazovej publikácie „Banská Štiavnica“. Bola to prvá obrazová monografia svojho druhu o B. Štiavnici vôbec. Po tejto černo-bielej publikácii vydala v roku 1982 ďalšiu, už farebnú, reprezentačnú obrazovú monografiu „Banská Štiavnica - pamiatky mesta a okolia“. Umelecky v nich dokumentuje hlavné najvýznamnejšie pamiatky B. Štiavnice a jej okolia.

Vďačnou témou jej objektívu bol Dunaj s jeho ramenami. Zachytáva malebné zákutia, staré mlyny, rybárov, zeleň lužných lesov, čerenie vody a pohyb vln na trblietavej hladine. Veľmi obľúbenou témou boli krásy Jadranského pobrežia s jeho slnečným jasom, morským príbojom, úchvatnými západmi slnka a starobylou architektúrou, ktoré uverejnila v samostatnej publikácii.

Významná je jej publicistická tvorba spojená s časopisom Krásy Slovenska, v ktorom uverejnila mnoho odborných

článkov a fotografií o slovenskom ľudovom hŕnčiarstve - keramike. Celé desaťročia sa zaoberala výskumom banického ľudového umenia, zvlášť z banskoštiavnického regiónu. Spolu s režisérrom Martinom Slivkom sa zaslúžila o vybudovanie múzea Karola Plicku v Prónayovskej kúrii v Blatnici neďaleko Martina.

Ako Starobratislavčanka a srdcom Slovenka má nesmiernu lásku k nášmu hlavnému mestu, ale aj oprávnený kritický postoj. Ťažko nesie napríklad, ako sa v Starom Meste rozšírili rôzne bronzové secesné figúrky, ale na osobnosti, ktoré sa zaslúžili o rozvoj Bratislavy, jej kultúrne, hospodárske a všeobecné povznesenie Slovenska sa zabúda. Za prínos nepovažuje ani niektoré výškové budovy, ktoré nerespektujú charakter a panorámu mesta. Svoje stále aktívne dni trávi v rodnom dome, v krásnom prostredí mesta pri Červenom kríži, kde usilovne pracuje, prijíma svojich priateľov a známych, s ktorými spomína a vymieňa si názory na vedu, umenie i súčasný život.

Ad multos annos!

STANISLAV MÁJEK

(Dokončenie zo 7. strany)

Bojím sa, že nedokážem slovami opísať tú povznášajúcu atmosféru vo veľkolepej Bazilike sv. Petra. Dôstojný nástup ministrov kultúry a veľvyslancov Bulharska a Macedónska v najvyššom gala, teda vo frakoch, s krásnymi vencami, ktoré niesli členovia ich delegácií, za nimi na hanbu sveta veľvyslanec ČSFR v sivom vychádzkovom obleku s miniatúrnym venčekom v ruke, dávajúci tým ostentatívne najavo, že prišiel iba nasilu, preto, že svoje komunistické vlády zastupujú ministri Bulharska a Macedónska. Veľmi nás to urazilo, ale striasli sme potupu a piesňami vytrelí z mysli neokrôchanca.

Slávnostnú svätú omšu celebraval pápež Pavol VI. s koncelebrujúcimi slovenskými biskupmi a kňazmi z celého sveta. S Gustom Valachom sa nám dostalo veľkej cti, čítali sme prosby. Spevy, sväté prijímanie z rúk Svätého Otca, pápežské požehnanie a po omši prijatie všetkých vo veľkej audienčnej sieni Vatikánu. Nemali sme ešte vlastnú slovenskú cirkevnú provinciu, tak pápeža za slovenských pútnikov pozdravil pražský kardinál Tomášek. Celý prejav predniesol v úctivom predklone. (Vtedy som si ako herečka uvedomila, že takto sa treba na javisku správať pri oficiálnom pozdrave najvyšších predstaviteľov feudálnej svetskej moci - cisárov a kráľov.)

Po ukončení audiencie nás s otvorenou náručou privítali v Ústave svätých Cyrila a Metoda, postavenom zo zbierok našich krajanov, tam nás i nachovali a každý dostal na pamiatku sadrové sošky našich veľkých svätcov.

S veršami kúskom sveta

Takže som vlastne načala aj ďalšiu časť tejto kapitoly, v ktorej dominuje poézia a zahraničie. Spomeniem teda aspoň niekoľko mojich ciest po svete, v ktorých šli básne so mnou.

Dvadsať piateho apríla 1969 mala Klárka pri príležitosti životného jubilea majstra Eugena Suchoňa v našom kultúrnom stredisku v Budapešti recitál z jeho diela. A keďže doň zaradila aj Kontemplácie, boli sme tam spolu.

Na druhý deň nás veľvyslancova šesťstotrojka viezla do Békešskej Čaby, aby sme sa tam stretli so študentmi a pedagógmi slovenského gymnázia. Cestou sme sa zastavili v Sarvaši, lebo Klárikin manžel Dr. František Bartošek, ktorý našťastie šiel s nami, od svojich maďarských kolegov počul, že tam je internátna slovenská škola. Vo vydavateľstve Mladé letá nám dali pre žiakov krásne knihy a v Opuse gramoflatne. Dr. Bartošek pochádzal z Komjatíc, ktoré sa po okupácii južného Slovenska hortyvovským Maďarskom ocitli v Maďarsku. Právo študoval v Budapešti a preto dokonale vedel po maďarsky. Pani riaditeľka tej slovenskej školy totiž vôbec nevedela po slovensky. Zamyslene si prezerala podarované knihy a platne, a napokon nás ohúrila šokujúcim priznaním:

- Sú také krásne, že nemám svedomie ich prijať. My by sme ich totiž nikdy nepoužili.

- Ako to? Veď ste slovenská internátna škola...

- Áno, ale my sme tu preto, aby sa deti zo slovenského prostredia naučili dobre po maďarsky. U nás sa po slovensky nesmie hovoriť, a nik zo zamestnancov po slovensky nevie.

Všetko to vpravda sa distingvovaným a milým úsmevom.

Na chodbe sme stretli prváčikov s ich vychovávateľkou. Strašne sa prefakli, keď ich Klárka oslovila po slovensky. Až keď im milá pani riaditeľka dovolila výnimočne tou rečou hovoriť, rozšvitorili sa ako lasto-

vičky, a nie a nie nás pustiť, tak sa zhrčili okolo nás.

Bola to traumatizujúca príprava na tzv. slovenské gymnázium v Békešskej Čabe, až s tromi hodinami slovenčiny do týždňa. Aj preto vari väčšina našich mladých poslucháčov lepšie rozumela hudbe ako hovorenému slovu, presne tak, ako u nás na väčšine slovenských škôl s vyučovacím jazykom maďarským.

V máji 1970 Čs. kultúrne stredisko vo Varšave usporiadalo naše vystúpenia vo Varšave, v Krakove a Katoviaciach. Popri melodrame Kontemplácie som recitovala aj úryvky z Konráda Wallenröda.

Pri stretnutiach so slovenskými kňazmi, ktorí mali vysoké pozície najmä v oblasti cirkevného školstva všetkých stupňov vo svete, sme si uvedomili, aká mohutná je sila tejto našej inteligencie.

Našu skupinu sprevádzal po Ríme agilný a krásny mladý kňaz Felix Litva, ktorý potom zohral rozhodujúcu úlohu ako šéf slovenského Jezuitského vydavateľstva Dobrá kniha v Galt-Cambridge v kanadskom štáte Ontario. Na druhý deň som navštívila slovenské gymnázium, založené pri seminári, kde som sa študentom prihovorela našou poéziou. Koncom októbra sme opäť boli v Békešskej Čabe, kde sme sa v mestskej knižnici stretli so staršími obyvateľmi, čo ešte nielen dobre rozumeli, ale aj pekne hovorili po slovensky. Na druhý deň sme vystupovali v plnej sále knižnice v Sarvaši. Na oboch miestach si pokladali za povinnosť byť aj riaditeľia týchto kultúrnych zariadení, napriek tomu, že po slovensky nevedeli. Sarvašská pani riaditeľka, keď nám prostredníctvom tlmočnika ďakovala, priznala, že až dnes večer mala možnosť uvedomiť si, aká je slovenčina krásna reč, doslova predurčená na to, aby sa v nej písali a recitovali básne.

V Sofii 29. októbra 1974 som pri Kontempláciách predniesla do slovenčiny prebásnených Dobrovoľníkov na Šipke Ivana Vazova a Zbojníkov Christa Boteva. Aj tí najjednoduchší ľudia z obecnstva presne rozumeli, lebo tie básne azda všetci Bulhari vedľa naspamäť.

Druhý deň dopoludnia som sa v univerzite stretla s vysokoškolskými a večer sme mali reprízu koncertu v meste Pernik. Kontemplácie v bulharskom preklade čítal ich recitátor.

V marci 1989, po odchode do dôchodku som dostala pozvanie od mojej vernej priateľky ešte zo školských lavíc, vlastne už člena rodiny, Evy Gerhardovej a bratanca Jana, pardon, Johnnyho Stefanka do USA. Návštevu som popri stretnutiach s rodinou využila i na vystúpenia pre našich krajanov v slovenskom katolíckom Kostole sv. Jána Nepomuckého na I. avenue v New Yorku, v newyorskem slovenskom evanjelickom kostole a v Trentone. V Hlase Ameriky som sa z Washingtonu prihovorela našim doma.

Po páde socializmu v novembri 1989 a znovuoživení Matice slovenskej som sa hneď zapojila do aktívnej činnosti, čo je od tých čias spojené s nezabudnuteľnými stretnutiami s našimi ľuďmi doma i vo svete. Zo zahraničných ciest spomínam si napríklad na festival Slovak heritage v New Yorku, ktorý sa koná každý rok a ja som tam bola v septembri 1990 s dychovkou z Ivanky pri Dunaji a folklórnym súborom Technik, pričom sme sa s krajanmi stretli aj v iných amerických mestách. Nezabudli sme sa pokloniť ani pamiatke 750 000 Slovákov, ktorí

prešli kontrolou a karanténou v dnešnom Múzeu prístahovalectva na Ellis Islande.

Z európskych stretnutí spomeniem päť vedeckých v rokoch 1992 až 2003, stretnutia s rumunskými Slovámi v Nad'ľaku a Budoj v apríli 1993, s krajanmi v Petrovaci v rokoch 1993 a 1998, v Slovenskom Komlóši 1993, v Moskve v rokoch 1993 a 1994, pričom boli aj stretnutia so žiakmi slovenskej školy pri našom veľvyslanectve, s pracovníkmi ambasády, obchodných zástupiteľstiev a slovenských podnikov, pôsobiacich v Rusku i s poslucháčmi slovenčiny na Lomonosovovej univerzite. Krásne boli naše zvitania s kra-

Poézia

janmi vo Švajčiarsku, stretnutia v Zürichu v rokoch 1994, 1999 a 2003, vo Varšave v roku 1995, najmä však 25. júna 1998 s Musou ludens v Kráľovskom paláci, s výstavou najstarších artefaktov slovenského písomníctva a s veľkolepou rozlúčkou veľvyslancu SR Dr. Mariána Servátka. Tam som po prvý raz na verejnosti recitovala Proglas v básnickom pretlmočení Viliama Turčányho, za účasti najvyšších predstaviteľov štátu, cirkvi a vzdelanosti Poľskej republiky. Spomínam si na Štokholm a Paríž v roku 1999, aj štyri stretnutia s krajanmi v Mníchove (v rokoch 2004 - 2007), kde obetavo spravuje Slovenskú katolícku misiu dôstojný pán farár Rudolf Maslák.

Na záver som si nechala svoje dva veľké ľudské a umelecké zážitky.

Vyhlásenie Slovenskej republiky dňa 1. januára 1993 a 14. február 1999 v Ríme pri príležitosti 1140. výročia smrti sv. Cyrila. Tu som dostala príležitosť v novej, krásnej a napriek svojej veľkosti útulnej audienčnej sále, najväčšej sieni v celom Ríme, predniesť tisícim našich pútnikov jeho Proglas.

Len čo som začala, dala som sa premôcť emóciami nabitou atmosférou a v nej i spomienkou na spoločnú púť do Ríma s mojím nebohým otcom pred dvadsiatimi rokmi. A vtom mi vypadla pamäť. Chytila som sa za hlavu a povedala:

- Preboha, ja som to zabudla!

Zachránili ma naši pútnici. Mysliac si, že je to z mojej strany finta, začali tliekať. A ja, ako padajúci z rebríka, ktorému sa pod nohami zlomili priečky, zachytila som sa najbližšieho verša, čo mi zišiel na um:

- A preto počuj, celý národ slovenský...

A potom som už stojedenásťveršový Proglas predniesla do konca. Spomienky sa valia a jedna druhú prekríkuje. Vystúpenia na podujatiach Matice slovenskej. Stále konferencie slovenskej inteligencie Korene a Slovakia plus, len tých bolo neúrekom. A napriek tomu, že zo zásady nie som členkou nijakej politickej strany, zúčastňovala som sa aj na ich akciách, ak išlo o podporu slovenského národného vedomia. Hoci zub času, pravdaže, ob-

medzuje fyzické možnosti, naďalej chodievam do škôl a medzi ľudí na besedy, vždy spojené aj s prednesom našej poézie.

Kazety

Už som bola pár mesiacov na dôchodku. Napriek tomu, že sme s Klárikou - divadlom už neobmedzené - ďalej vystupovali, takže som sa necítila izolovaná, prišiel môj syn s návrhom, aby som na magnetofónové kazety nahrala slovenskú poéziu zo svojho repertoáru. Argumentoval tým, že je mojou povinnosťou, aby tí, čo ju nepoznajú (lebo nečítajú) si ju aspoň vypočuli. Možno ich to privedie k tomu, že to, čo sa im zapáči, si aj prečítajú. A keby aj nie, oboznámi sa s ňou aspoň v tejto príťažlivej podobe. Lebo recitácia dokáže byť príťažlivou formou poézie.

Pri každom našom stretnutí to do mňa neúnavne húdol, až sa napokon na moje ťarbáctvo nahneval a na rovnu mi povedal:

- Pozri sa, mama, nemyslím si, že musíš hneď zomrieť, to je jasné. So všetkým však treba rátať. Čo ak tvoj hlas stratí svoju plastiku a už to nebude ono? Alebo nebudaj stratiť pamäť? Bola by to obrovská škoda. A preto sa už konečne rozkývaj!

Tak som sa teda rozkývala. Zašla som do Slovenského rozhlasu opýtať sa, čo by kvalitná nahrávka asi stála. Zapýtali takú sumu, že sa mi zajarabe-

pribudla aj tretia stovka, náklady sa mi vrátili celkom a ja som mohla pomýšľať na druhú kazetu. Na školách si pýtali štúrovcov. Tak som sa postupne cez nich, cez Hviezdoslava a ďalších našich veľikánov dopracovala k svojmu šťastnému číslu - trinásť. Aj programov s Klárikou bolo trinásť...

Prečo je trinásťka mojím šťastným číslom? V piatok trinásteho sa mi narodil môj drahý syn. Bola to najkrajšia a najšťastnejšia chvíľa môjho života.

Vrátim sa však k mojej milovanej svetovej slovenskej poézii.

Všade na besedách v školách rozosievam do detských duší svoje hlboké presvedčenie o svetovosti našej poézie. A veľmi ma teší, že to moji mladí poslucháči aj vďačne prijímajú. Zároveň im hovorím, že to, ak našu poéziu nepoznajú vo svete, nie je až taká chyba. Ak ju však nepoznáme a nevážeme si ju my, páchame na sebe smrteľný hriech. V nej ako v čistej studničke živej vody sa zrkadlí naša národná duša. Aj keď takmer všetci básnici na svete túžili po láske, добрôte a porozumení, spôsob ich života veľmi často nezodpovedal tomu, čoho sa dovoľovali a čo čakali od iných. Naši veľkí básnici však tvorili a žili v jednote so svojimi túžbami, snami a snahami. Navyše sa naša poézia, mám na mysli tú skutočnú, nie tú, čo sa na ňu iba tvári, zrejme aj veľmi ťažko prekladá, lebo je v nej zakódovaný kúsok špecifika nášho chápania a poznania, je v nej

skrytá naša slovenská duša. Ten, kto to nemá v sebe, preloží iba slová, ktoré bez citového prežitku, bez podprahového vnímania nášho sveta zostávajú iba prázdnyimi slovami.

Podľa môjho chápania skutočná, pravá poézia i hudba sú prebohaté ako more, do ktorého sa interpret ponorí a podľa svojich dispozícií z neho vynesie na božie svetlo poklad, ku ktorému sa dostal svojím ponorom. Preto hoc by aj desať umelcov prednášalo rovnakú báseň, či hralo rovnakú skladbu, vždy sa interpretácia bude líšiť podľa toho, ktorý poklad z nepreberného množstva pokladov ten-ktorý interpret v diele objavil, v se-be pretavil, ako pochopil význam toho, čo našiel, a ako ho vedel sprostredkovať okoliu.

To som už však trochu odbočila od danej témy.

Vydavateľstvo Perfekt sa rozhodlo, že ku knihe mojich spomienok priloží aj jeden CD nosič s výberom z mojich trinástich nahrávok slovenskej poézie a prózy. Podobrala som sa na neľahkú úlohu vyberať, čo zaradiť na cédečko v knihe. S boľavým vedomím, koľko drahých veršov musím nechať nepovšimnutých. Som však vďačná, že mám ďalšiu možnosť prihovoriť sa čitateľom knihy mojich spomienok aj takouto formou.

(Úryvok z knihy *Spomienok veľkej slovenskej herečky v spracovaní Jána Čomaja, ktorá pod názvom Eva Kristinová, Spomienky herečky práve vyšla vo vydavateľstve Perfekt*)

Osud maďarských židov v rokoch 1919 - 1945

(Dokončenie z 3. strany)

Regent M. Horthy nemal námietky proti „konečnému riešeniu“ židov, nestaval sa proti deportáciám a podľa jeho slov osud židov na okupovaných teritóriách a na maďarskom vidieku je mu ľahostajný. Sztójajho vláde dal plné právo riadiť deportácie a spolupracovať pri tom s A. Eichmannom.

Náhla, prekvapivá nacistická vojenská okupácia a totálna kapitulácia najvyšších predstaviteľov štátu zasiahla krajinu ako blesk a u židovského obyvateľstva vyvolala priamo šok, bezradnosť a panický strach, čo donesú najbližšie dni. Tým viac, že bezuzdný teror rozptýlaný vo verejnosti bol sprevádzaný vybičovanou antisemitickou rétorikou, ktorá neustále opakovala, že za všetko zlo v štáte nesú vinu židia a východisko zo situácie je ich deportácia.

Prvé protizidovské opatrenia boli zamerané na totálne obmedzenie slobody pohybu židov na verejnosti, na nosenie žltej hviezdy, na kontrolu a vyvlastnenie židovského majetku, ich vyradenie z úradov a zamestnania vo verejných inštitúciách a postupné sústredovanie židovského obyvateľstva v župách (getoizácia) ako priama príprava na deportácie. Celé teritórium štátu bolo rozdelené do 5 oblastí a určené poradie deportácií, ktoré mali začať v severovýchodnej časti Maďarska (Košice sa stali strediskom, skade smerovali transporty po železnici priamo do Osvienčimu) a posledná etapa sa mala ukončiť v hlavnom meste.

Od apríla 1944 začalo sústredovanie židov v improvizovaných getách, v ktorých chýbali základne hygienické podmienky, viazlo zásobovanie potravin, kde vládli neľudské pomery, brutálna a mučenie internovaných. Odtiaľ židia boli hnaní na železničnú stanicu, kde až 70 osôb natlačili do dobytčích vagónov a rovno ich deportovali do táborov smrti. Za dva mesiace (od začiatku mája do začiatku júla 1944) z územia Maďarska bolo deportovaných do Osvienčimu a čiastočne do zberného tábora v Strasshofe pri Viedni okolo 450 000 židov bez ohľadu na vek, pohlavie, deti a na chorých. Z územia Slovenska, ktoré Maďarsko okupovalo, bolo celkovo deportovaných do táborov smrti okolo 50 000 židov. Z nich cca 38 000 zahynulo v koncentračných táborech. V samotných Košiciach, kde žilo okolo 11 000 židov, domov sa vrátilo len 450. Okrem toho cca 50 000 práceschopných židov bolo odvlečených z Maďarska na nútené práce do Nemecka a asi 150 000 bolo zaradených do pracovných táborov v Maďarsku.

Pri deportáciách sa osobitnou brutálnou a neľudským chovaním vyznačovali bezpečnostné orgány maďarského ministerstva vnútra a oddiely žandárov, ktorí od prvého dňa vyvrátili tvrdenia vládnej propagandy šírené vo svete, kde Maďarsko bolo predstavované ako „ostrovo pokoja a bezpečnosti“ židov v Európe. Na jednej strane je pravda, že napriek prijatiu protizidovských opatrení, židia v Maďarsku dlhší čas boli ušetrení od fyzickej likvidácie, ale na druhej strane netreba zabúdať, že zo všetkých stredoeurópskych a východoeurópskych štátov, nikde neboli tak rýchlo, kruto a v takom vysokom počte deportovaní do táborov smrti ako v Maďarsku (celkovo bolo deportovaných okolo 600 000 židov).

Osobitne krutý osud prežívalo židovské obyvateľstvo v Budapešti, ktorého deportáciou sa malo ukončiť „konečné riešenie“ židov v Maďarsku. Najprv prebehlo ich sústredovanie v getách (okolo 60 - 70 000), ale i mimo nich, pričom ich počet neustále narastal. Do začiatku júla 1944 sa v hlavnom meste nachádzalo už cca 200 000 židov, ktorí úplne otrásení čakali na svoj ďalší osud. O záchranu malej časti budapeštianskych židov prejavil záujem aj regent M. Horthy, ktorý sa vyjadril v tom zmysle, že mu záleží, aby židovskí špecialisti z oblasti priemyslu, obchodu a bankovníctva neboli deportovaní, dostali výnimky a umožnilo sa im opustiť krajinu. Medzitým však celý problém okolo budapeštianskych židov nadobudol nečakaný obrat a narušil pôvodnú nacistickú koncepciu.

Kým v dôsledku 20-ročnej sústavnej antisemitickej vládnej propagandy verejnosť prepadla apatii počas deportácií židov a väčšina bežných ľudí sa riadila heslom „nič nepočuť a nič nevidieť“, proti deportáciám a na obranu masového vyhubenia maďarského židovstva vystúpili osobnosti a štátnici v zahraničí, medzinárodné organizácie a početné vlády (prezident F. D. Roosevelt, Canterbury arcibiskup, Spojené kráľovstvo, Švajčiarsko, Vatikán, Švédsko, Turecko, Medzinárodný červený kríž) vyjadrili svoj ostrý protest v Budapešti. V čase, keď nacistická vojenská mašinéria utrpela neúspechy na východnom i západnom fronte, keď otrasné správy o fyzickom likvidovaní židov v plynových komorách prenikli na verejnosť a rovnako i brutálna maďarských orgánov počas deportácií (o ktorých mali hodnoverné informácie aj najvyšší štátni predstavitelia) začiatkom júla 1944 regent M. Horthy bol donútený deportácie zastaviť.

Po ich prerušení vznikli priaznivé podmienky pre viaceré záchranné akcie budapeštianskych židov. Početné kresťanské organizácie, červený kríž, obetaví záchranovia z viacerých vyslanectiev neutrálnych štátov (napr. Švéd R. Wallenberg, Švajčiar K. Lutz, Talian G. Perlasca a iní) pomocou tzv. ochranných listov dosiahli ich prepustenie z get (cca 20 000 židov) a mohli sa presťahovať do domov ochrany. Aj M. Horthy poskytol výnimky asi pre 1600 bohatých židov s rodinami, na ktorých sa nevzťahovali deportácie (za svoje vykúpenie zaplatili orgánom SS po 1000 dolárov na osobu) a mohli vycestovať do Švajčiarska, USA a Švédska. Rovnako sa podarilo uniknúť z pazúrov smrti 32 členom najbohatších židovských rodín z Budapešti vlastiacich priemyselny komplex závodov Weiss - Chorin - Kornfeld, ktorí podpísali dohodu s veliteľstvom SS, na základe ktorej nacistom prepustili riadenie ich podnikov.

Tým však utrpenie, hrozba deportácií a fyzickej likvidácie maďarských židov neskončila. Po nevydarenom vyhlásení regenta M. Horthyho o prímerí a pokuse Maďarska vystúpiť z vojny nastúpila Szálasiho fašistická vláda (16. október 1944 - 13. február 1945), ktorú M. Horthy pod tlakom okolností legalizoval. Vláda Šípových krížov rozhodla o dokončení diela skazy a o vyhubení zostávajúceho židovského obyvateľstva Budapešti (cca 200 000). Po 10 týždňoch obnovila deportácie a

do Budapešti sa vrátil A. Eichmann. Medzitým sa však vojenská situácia rapídne zmenila a k Maďarsku sa blížila sovietska armáda a navyše povstali nemeckí sateliti; Rumunsko, Slovensko, Bulharsko a z juhu postupovala juhoslovanská armáda. Keďže plynové komory v Osvienčime boli už v likvidácii, Eichmann nariadil deportáciu 35 000 práceschopných židov a žien peším pochodom do Rakúska, ktorý „pochod smrti“ mnohí neprežili. Ostatní práce neschopní židia, starci, ženy a deti zostali v hlavnom meste, z ktorých menšia časť bola umiestnená v tzv. ochranných domoch, v domoch zastupiteľských úradov, v priestoroch medzinárodného červeného kríža alebo časť sa ukrývala medzi kresťanským obyvateľstvom. Súčasne aj za hrôzovlády Šípových krížov pokračovali akcie na záchranu internovaných židov poskytovaním tzv. ochranných listov, z ktorých len časť bola pravá (v októbri vláda uznala cca 17 000 ochranných listov). Veľká časť z nich bola falšovaná. Szálasiho vláda sa usilovala ich využiť vo svoj prospech. Pri ich prerokovaní súčasne žiadala o diplomatické uznanie vlády Šípových krížov.

Väčšia časť židovského obyvateľstva bola sústredená v novovytvorenom gete (s kolísajúcim počtom 70 - 100 000 židov), kde bola veľká úmrtnosť a podmienky prežitia sa zo dňa na deň sa zhoršovali. Žili v totálnej izolácii a neboli ušetrení pred prepadmi osobitných komand Šípových krížov, ktorí lupili, bezhlavo zabíjali, zavraždených hádzali do Dunaja alebo ich nechávali na verejných priestranstvách. Všetci obyvatelia geta mali byť fyzicky vyhubení. Len v poslednej chvíli pred oslobodením sa v januári 1945 podarilo zmarť totálne zmasakrovanie židov, ktoré pripravovali komandá SS a Šípových krížov. Hrôzy židovského obyvateľstva Budapešti pomínuli až v polovici februára 1945, keď skončili pouličné boje.

Celková bilancia obetí židovského obyvateľstva počas 2. svetovej vojny na celom území vtedajšieho Maďarska je otrasná. Z počtu 825 000, ktoré židovské zákony pokladali za židov, zahynulo 570 000 (z toho na území trianonského Maďarska 300 000, v samotnej Budapešti 100 000, ostatné židovské obyvateľstvo pochádzalo z okupovaných teritórií). V tejto súvislosti nemožno nespomenúť, že drvivá väčšina židovského obyvateľstva sa v Maďarsku pokladala za Maďarom a teda ich neľudské a kruté fyzické vyhubenie bolo zároveň aj tragédiou maďarského národa.

Šoa v Maďarsku prežilo okolo 200 000 židov. Väčšina z nich už bola asimilovaná s maďarskou spoločnosťou, hlásila sa k maďarskej identite a žila v Budapešti. Z vidieka menej prežilo deportácie (cca 60 000) a malé percento si zachovalo svoju pôvodnú identitu. Títo patrili k ortodoxnej orientácii alebo boli príslušníkmi sionistického hnutia. Po skončení vojny mnoho maďarských židov opustilo krajinu, odišlo do USA alebo do západoeurópskych štátov. Do Palestíny emigrovalo približne 10000, ku ktorým pribudlo po revolučných udalostiach roku 1956 ďalších 9000 židov.

LADISLAV DEÁK

Keď Mikuláš Jakobeus (17. storočie) pripomínal dielo svojho otca Jakuba Gentisa *lacrumae, suspira et vota* (Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa), jasnozrivo poznamenal aj pre budúcnosť: „Slováci, berte si príklad a o svoje dejiny dbajte, / statočný slovenský národ povznesťe ku hviezdám hor!“

Nezná nik čin, kde niet pevca! Ak skutok básnika nájde, dobrého dejepisca, naveky slávnym sa stal!

Nemôžem nemyslieť na túto Jakobeovu výzvu, keď sa mi dostal do rúk zborník Literárneho klubu Bernolák O cenu Slovenského učeného tovarišstva (Trnava 2008, 141 s.). Vedúca tohto literárneho klubu Adriana Horváthová ho editor-sky pripravila

na pripomenutie dvojnásobného jubilea, aby „čin nezostal zabudnutý“: 20. výročia založenia klubu a 10. ročníka literárnej súťaže O cenu Slovenského učeného tovarišstva, ktorú možno označiť za jeho „ideové dieťa“. O dôstojnom priebehu slávnostného dvojdňového jubilejného podujatia zaujímavou reportážnou staťou informovala naša čitateľská verejnosť zakladajúca člena Klubu Margita Kániková v 11. čísle časopisu KULTÚRA (Vracajú dušu kultúre) aj s prehľadom víťazov v jednotlivých kategóriách. Zborník je jeho výsledkom - zásluhou MO Matice slovenskej v Trnave, s ktorou Klub úzko spolupracuje, pohotovo sprístupňuje práce všetkých ocenených autorov na tomto jubilejnom literárnom podujatí.

Z úvodu zostavovateľky zborníka A. Horváthovej sa dozvedáme potešujúce informácie: na jubilejný ročník sa prihlásilo 152 autorov so 481 prácami (od 7 do 87 rokov!), takže porota v zložení Teodor Križka (predseda) Zlata Matláková, Jozef Brunclík mala náročnú úlohu. A vlastne výsledky jej práce sú hlavnou náplňou zborníka.

Je to zaujímavé, inšpiratívne a povzbudzujúce čítanie. Povzbudzujúce nielen preto, že prekvapujúca úroveň prác mladých autorov do 15 rokov prezrádza silné autor-ské zázemie (a z úvodu vieme, že ich bolo 35). A osobne poznamenávam, že ocenenie, aspoň vyslovením vďaka, si zaslúžia všetci. A nielen z tejto kategórie, ale skutočne všetci - a to nielen autori (ocenení a neocenení), ale všetci spolupracovníci na vydaní tohto vydaného zborníka.

Napriek tematickej rôznorodosti prác môžeme zistiť, že názov príspevku M. Kánikovej *Pozdvihnúť myšlienku národného povedomia* (s. 125-126) by sa dal použiť priamo ako motto celého zborníka. A že skutočne ide o naplnenie tejto myšlienky skutkami,

potvrďujú aj hodnotenia A. Horváthovej *Z histórie Literárneho klubu Bernolák* (s. 118-124) a *Predchodca Literárneho klubu Bernolák* (s. 127-128).

A keďže ide o cenu Slovenského učeného tovarišstva, poznamenávam, že najväčšiu radosť z nej, a vôbec zo všetkých literárnych aktivít spojených s touto úspešnou činnosťou by mal (a som presvedčená, že aj má, iste drží nad nimi duchovný patronát), Juraj Fándly, ktorý aktivizoval, povzbudzoval, naliehavo vyzýval svojich súčasníkov k literárnej tvorbe ako znaku kultúrnosti slovenského národa: „Kto je na svetě, kteri bi to pochváli, abi učení člověk (keď môže) svého dlého usilována žáden osoch, svého učného vtípu žáden užitek,

svojej múdrej hlavi žáden plod nevidával? Abi svému ménu a národu u budících potomkov večitú chválu nežaopatril?“ A svoj apel aj prítvrďuje: „Nebudme horší od nerozumních hovad, které rozumom i z dušú a hodnostú previšujeme. Nech sa nám žáden deň bez čárki němiňe. Nech sa nám budúcně žáden rok němiňe bez volajakéj vidanéj slovenskéj knižki.“ A povzbudzuje: „Neobávajme sa posmívavnicích sudcov; z bedľivostú, s pozorováním můžeme aj medzi trním růže zbirat' a do chváliťebného venca našeho slávného národu na večitú památku zapl'etat'. Bár nás naši protivníci budú krivo súdiť, omlúvat', bár sa nám budú vismívat', mi preto nědbajme nič.“ (Pilný domajší a polný hospodár, úryvky z „druhého obetováňá“)

Fándlyho výzva, aby sa nám v budúcnosti neminul žáden rok bez vydania dajakéj slovenskej knihy, taktiež súvisí so zborníkom, lebo sa z neho dozvedáme aj o vydavateľstve Hnutie kresťanských pedagógov Slovenka (šéfredaktorka Eva Drobná) ako súčasť Klubu a ktorý zabezpečil i technickú stránku vydania zborníka. A tak nielen celá činnosť Slovenského učeného tovarišstva, a najmä jeho „výkonnej duše“ Fándlyho, ale aj toto vydavateľstvo vlastne naplnia skutkom burcujúcu výzvu Konštantína Filozofa v Proglase, v tomto „predslove“ našej literárnej kultúry, o nevyhnutnosti pestovania a sprístupňovania vlastnej knižnej kultúry.

Do tejto línie zaraďujem aj celú trnavskú činnosť Literárneho klubu Bernolák zaznamenanú v tomto jubilejnom zborníku, veď ako prízvukoval Mikuláš Jakobeus, treba zaznamenávať každý čin. Nuž teda: „Slováci, berte si príklad a o svoje dejiny dbajte, / statočný slovenský národ povznesťe ku hviezdám hor!“

EVA FORDINÁLOVÁ

Slováci,
berte si
príklad

KULTÚRA

dvojtyždenník závislý od etiky
Vydáva Factum bonum, spol. s r. o. - Adresa
vydavateľstva a redakcie: Sološnická 41,
841 05 Bratislava. Tel./fax: 02/654 12 388.

Redakčná rada: Július Binder (predseda), Anton Hlinka, Richard Marsina, Tibor Kovalik (Kanada), Vladimír Kubovčík. - Šéfredaktor: Teodor Križka. - Cena jedného čísla je 29,- Sk. Polročné predplatné 290,- Sk, celoročné predplatné 580,- Sk. Mediaprint-Kapa, Pressegrasso, a. s. Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje

Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Námestie slobody 27, 810 05 Bratislava 15, e-mail: zahranična.tlac@slpost.sk - Telefonické predplatné: 02/54418102 alebo 02/54418091 - Registračné číslo 1810/97. - Nevyžiadané rukopisy nevraciam. E-mail: redakcia@kultura-fb.sk - www.kultura-fb.sk - Tento ročník vychádza s príspevkom Ministerstva kultúry SR - ISSN 1335-3470 (tlačené vydanie) ISSN 1336-2992 (online)

Jednou z najťažšie pochopiteľných historicky konštatovaných vlastností Slovákov je hlboko v našich dejinách zakorenený nedostatok úcty voči vynikajúcim osobnostiam našich dejín. Jeho najvýraznejším prejavom je skutočnosť, že si takéto osobnosti ani za ich života nevieme náležite oceniť, ale hlavne to, že ich ani po smrti neuctíme takým spôsobom, ako je to samozrejme u všetkých kultúrnych národov. Materiálnym prejavom takejto úcty je totiž predovšetkým dôstojné uloženie telesných ostatkov významných členov národného spoločenstva na vybranom mieste s náhrobným pomníkom primeranom ich dôležitosti, ktorý sa stáva pamätným miestom celého národa. Tam si občania uctia dejinné osobnosti vencami, kvetmi a zažatými sviečkami, tam vodia učiteľia svojich žiakov, aby ich oboznamovali s dejinami národa, tam sa veriaci modlia za svoju vlasť a jej potreby, prípadne za blahorečenie tých mŕtvych, čo sa vyznačili aj hrdinským kresťanským životom.

Uvažoval som o tom, keď som navštevoval starokresťanské katakomby, ale aj nespočetné chrámy v Ríme a v iných európskych metropolách, keď som sa pre nával žiakov s ich učiteľmi len ťažko dostával ku hrobkám poľských kráľov na krakovskom Waweli a najmä keď som v roku 1971 navštívil katedrálu v Záhrebe. Tam si uprostred svojej hlavnej svätyně Chorváti dali pochovať svojho arcipastiera kardinála Stepišana, ktorého režim komunistického diktátora Josipa Broza Titu odsúdil za „vlastizradu“ a dotrýznil ho až k predčasnej smrti. Chorvátsky národ si dokázal vynútiť aj od vlády bojovných ateistov dôstojné uloženie jeho telesných pozostatkov a jeho hrob zasypával kvetmi a strážil ho stálym prúdením návštevníkov, ktorí mu prejavovali svoju úctu.

Vtedy som si jasne uvedomil, že nám Slovákom čosi chýba a chýbalo nám to od samých počiatkov našich dejín. Veď my ani nevieme, kde je hrob prvého známeho slovenského kresťana, nitrianskeho kniežata Pribinu; nevieme, kde leží prvý kráľ Slovákov a zakladateľ našej cirkevnej organizácie Rastic (Rastislav); nevieme, kde je pochovaný náš prvý arcibiskup sv. Metod, ktorý určite zomrel na našom slovenskom území. Ale nepoznáme ani hrob Svätopluka I. Veľkého, ktorý so svojimi udatnými vojakmi pretvoril prvý štát Slovákov na mocnú ríšu európskych rozmerov čo do politického významu i vojenskej a hospodárskej sily.

Ale ako to bolo pred vyše tisícročím, tak je to, žiaľ, aj v najnovších časoch. Prázdny je hrob Otca národa Andreja Hlinku; a až donedávna nikto bezpečne nevedel, či a kde bol naozaj pochovaný prezident obnoveného Slovenského štátu - prvej Slovenskej republiky Dr. Jozef Tiso. Zistením tejto skutočnosti sa prelomila spomenutá neblahá tradícia našich dejín, čo môže vzbudiť nádej na ďalšie objavy.

Na rozdiel od spomenutých historických osobností, o ktorých sa už aspoň teraz zmieňuje aj bežná literatúra, osobnosť slovenského kráľa Slavomíra je ešte stále nepochopiteľne obchádzaná, akoby až úmyselne zamlčovaná, a to aj v literatúre, ktorá sa predstavuje ako „historická“. Preto pokladám za potrebné venovať tejto jedinečnej osobnosti

MILAN S. ĐURICA

Zabudnutý (či zamlčovaný?) kráľ Slavomír

slovenských dejín aspoň stručný historický náčrt.

Slavomír je bezpochyby historická osobnosť

O mladosti Slavomíra nevieme, žiaľ, z historických prameňov nič podrobné. Ale z toho, čo historické pramene súhlasne o ňom dosvedčujú, bezpečne vieme, že bol členom dynastie Mojmirůvcov, ktorá založila a vyše sto rokov vládla nad prvým stredovekým štátom Slovákov, zvaným Morava, kniežatstvo a neskôr kráľovstvo moravských Slovákov, ale aj Rasticovo kráľovstvo a neskôr Svätoplukova ríša. Podľa vtedajších zvyklostí Slavomíra iste poslali na štúdiá do niektorého bavorského kláštora, kde si osvojil latinský jazyk a základnú kultúru tých čias. Mohol byť aj jedným z Rasticových synov, teda blízky príbuzný kráľa Svätopluka, za akého ho označujú mnohé pramene. Pravdepodobne Slavomír bol ešte mladý, keď prišli medzi Rasticových Slovákov byzantskí učiteľia Konštantín a Metod, takže sa asi stal ich žiakom a rozhodol sa pre kňazské povolanie. Nie je vylúčené, že patril k tým päťdesiatim slovenským mladíkovi, ktorých v roku 867 Konštantín a Metod vzali so sebou do Ríma, kde viacerí z nich boli vysvätení za kňazov. V politickom dianí Moravského štátu Slovákov však Slavomír vôbec nevystupoval. Bol kňaz a teda sa venoval úplne svojmu duchovnému povolaniu iste pod vedením svojho arcibiskupa sv. Metoda.

Všetky dôležité historické pramene blízke jeho súčasnosti pokladali však za potrebné zaznamenať mimoriadnu úlohu, ktorou slovenskí šľachtici v najkritickejšej situácii svojho kráľovstva poverili práve kňaza Slavomíra. Keď sa v roku 870-871 Svätopluk, synovec kráľa Rastica, ktorý spravoval najväčšiu a najdôležitejšiu časť Moravského kráľovstva Slovákov, akou bolo Nitrianske kniežatstvo, politicky zbližil s Franskou ríšou, Rastic ho tak upodozrieval zo zrady, že sa rozhodol zákerne ho dať zavraždiť. Svätopluk však mal dobrú spravodajskú službu, ktorá ho o nástrahách informovala, takže Rastica predišiel, dal ho zajať a odovzdal ho sputnaného kráľovi Východnej marky Karolmanovi. Tento využil situáciu a prepadol západnú časť Moravského kráľovstva, ktorá zostala bez kráľa, podrobil si všetky opevnené mestá a hrady a poveril vládou nad krajinou svoje kniežata Engelšalka a Wilhelma. Medzitým Karolmanov otec, cisár Ludovít Nemec zvolal do Regensburgu ríšsky snem, na ktorom Frankovia, Bavori a niektorí (asi južní) Slovania odsúdili Rastica na smrť. Cisár ho však dal iba oslepiť a uväzniť v niektorom bavorskom kláštore, kde Rastic zomrel. Svätopluk si asi vtedy uvedomil, že Karolmanovi nešlo o to, aby podporoval jeho snahu o moc nad celým Moravským kráľovstvom, ale sám si ho chcel úplne podriaďiť. Keď ho potom koncom toho istého roka Karolmanov syn Arnulf pozval za krstného otca svojmu synovi, ktorému dal

meno Svätopluk, možno už tušil, že mu vlastne nastavili pascu. Nemohol sa tomu však vyhnúť, lebo odmietnutie takej cti bolo by mohlo poskytnúť zámenku, aby Karolmanove vojská zaútočili aj na jeho kniežatstvo. Pozvanie teda prijal, ale Karolman ho napriek tomu duchovnému príbuzenstvu dal zajať a obžaloval ho z porušenia prísahy vernosti. Aj jeho dal uväzniť niekde v Bavorsku.

Môžeme si predstaviť, v akej situácii sa nachádzali vtedajší Slováci. Boli pozbavení obidvoch najvyšších vodcov, kráľa Moravského štátu i kniežata Nitrianska, a ohrození franským vojskom, ktoré malo pod kontrolou západnú časť ich kráľovstva. Vtedy slovenské lokálne kniežata nenašli lepšie riešenie, ako to, ktoré nám zaznamenali všetky dôležité vtedajšie pramene: ustanovili za kráľa člena mojmirůvskej dynastie Slavomíra, a to napriek tomu, že bol kňazom. Slavomír sa zdráhal prijať takúto svetskú zodpovednosť, pre ktorú nemal akiste ani náležitú prípravu. Ak bol synom Rastica, mohol mať aj čisto osobný odpor k tomu, aby pomáhal práve Svätoplukovým šľachticom. Až keď mu inak pohrozili smrťou, Slavomír z prinútenia túto ich voľbu prijal. Začal hneď organizovať vojenské sily a pokúsil sa, hoci nie veľmi úspešne, vydobýť niekoľko moravských hradov z područia Frankov. Títo už vedeli, že Slováci majú „nevsloviteľnú pevnosť Rasticovu“, ktorú sa márne pokúšali vydobýť. Preto Karolman zmenil svoju taktiku. Vyhlásil, že Svätoplukovi nikto nedokázal zločiny, z ktorých bol obžalovaný, preto ho plne rehabilitoval, kráľovsky obdaril a dovolil, aby sa slobodne vrátil do svojej vlasti. Dal mu však ako sprievod svoje vojsko, ktoré mal Svätopluk viesť a s ním poraziť Slavomíra. Svätopluk túto úlohu zdanlivo prijal. Ale keď došiel s franským vojskom pod nedobytný Devín, kým sa ešte len franskí vojaci utáborovali, spojil sa so Slavomírom a s jeho vojakmi nenazdajky zaútočili na Frankov, ktorých takmer všetkých vyvražďili. Autor kroniky Annales Boiorum o tom napísal: „Ani jeden dom Bavorska neobišla táto

všeobecná pohroma; všade bola smrť a všetko sa naplnilo plačom.“ Aj Karolmanom táto záhuba jeho vojska tak otriasla, že vrátil Svätoplukovi všetkých rukojemcov, ktorých držal v Bavorskom kráľovstve, aby tak vykúpil svojich zajatcov, o ktorých myslel, že sa nachádzajú u nepriateľa. Dostal však iba jediného, polomŕtveho Ratboda. Všetci ostatní, okrem niekoľkých, čo včas z boja ušli, padli pod náporom slovenských bojovníkov. Nakoľko tam zahynuli aj obidvaja správcovia západnej časti kráľovstva, Svätopluk takto dosiahol svoj túžený cieľ: stal sa kráľom celého Moravského kráľovstva Slovákov.

Podľa mienky prof. V. Jagića, ktorú zdieľa aj Ján Stanislav, práve počas vlády Slavomíra možno datovať vzburu slovenských veriacich proti fransko-latinským kňazom, „ktorí žili u nich neprajúc im, ale nástrahy kujúc proti nim“ a ktorých „vyhnali všetkých“, ako to zaznamenáva Život Metodov v 10. kapitole. Po vyhnaní tých kňazov Slováci vyslali posolstvo k pápežovi Jánovi VIII. s prosbou: „Pretože prvej otcovia naši od svätého Petra prijali krst, daj nám Metoda za arcibiskupa a učiteľa.“

Čo sa však stalo s kňazom a krátkodobým kráľom Slavomírom? Pretože historické pramene ho viac nespomínajú, môžeme predpokladať, že zážitok takejto vojny otriasol jeho kňazským svedomím a bol rád, že sa môže zbaviť bremena štátnej moci, ktoré iba z nutnosti prijal. Preto akiste sa vrátil ku svojmu kňazskému povolaniu. Správy o týchto udalostiach nám zachovali iba franskí kronikári a ich nezaujím o ďalšie osudy Slavomíra nepriamo potvrdzuje, že sa viac v politike neangažoval.

Tým viac sa však môžeme čudovať, že takýto muž, ktorý vlastne zachránil v najväčšom nebezpečenstve stredoveký štát Slovákov, aj medzi nimi upadol do úplného zabudnutia. U všetkých iných národov by bol uctievaný ako národný hrdina, ba podľa stredovekých zvyklostí aj ako svätý. A to tým viac, že práve pre svoj kňazský charakter

vykonával čosi, s čím sa nestretávame u nijakého iného národa v okruhu našej európskej civilizácie. Keď sa ma moji skeptickí a málo informovaní talianski študenti niekedy pýtali, čím sa vlastne líšia Slováci od Čechov, keď sa od nich najprv kultúrne a potom aj politicky odtrhli, medzi iným som im poukázal aj na túto historickú jedinečnosť slovenských dejín: Slováci sú jediným národom v Európe, ktorý v najväčšom ohrození svojej štátnosti už dva razy v dejinách zveril jej záchranu do rúk kresťanského kňaza. Po prvý raz to bolo roku 870-871, keď prinútili kňaza Slavomíra, aby sa stal ich kráľom, a po druhý raz v roku 1939, keď si zvolil za prezidenta svojej obnovennej, ale medzinárodnou situáciou ohrozovanej štátnosti v prvej Slovenskej republike, katolíckeho kňaza Jozefa Tisu. My však dnes Slavomíra takmer nepoznáme, ba zdá sa, že ktosi tu má záujem, aby sa jeho meno ani nespomínalo.

Som presvedčený, že usilovnejším štúdiom všetkých dnes dostupných stredovekých prameňov by sme sa mohli viac dozvedieť o našom hrdinskom Slavomírovi. Mne by sa videlo napríklad dosť pravdepodobné, že Slavomír práve v onej kritickej historickej situácii mohol zložiť, na základe svojej latinskej i slovenskej kultúry, text najstaršej staroslovenskej liturgickej modlitby, ktorá sa zachovala v Kyjevských listoch z 10., ba podľa niektorých autorov priamo z 9. storočia. Táto modlitba znie: „Pane, zhladni milostivo na naše kráľovstvo a nevydaj cudzím to, čo je naše. Nedopusť, aby sme sa stali korisťou národov pohanských.“ Táto modlitba nemá jasnú predlohu ani vo vtedajšej gréckej, ani v latinskej liturgii, ale obsahuje prvky z obidvoch, teda ju mohol zložiť práve slovenský kňaz známy obidvoch liturgií, keď videl svoju vlasť v takom veľkom nebezpečenstve.

Kým neuvidíme na našom Slovensku dôstojné pomníky tohto jedinečného a hrdinského veľikána našich stredovekých dejín, kým po ňom nepomenujeme nádhru niektorého z našich nebotyčných končiarov, naše najkrajšie námestia a ulice, budeme stále svetu iba dokazovať, že sme ešte nedospeli na úroveň kultúrnych národov, ktoré sú si vedomé svojich historických koreňov, poznajú a milujú svoje dejiny a z nich čerpajú oprávnenú národnú hrdosť a zdravé sebedovomie.

